

թեան մէջ Մեսրոպեան ուղղագրութենէն ուծացումի երեւոյթին:

Անշուշտ մակատագրի հեզնանք մ'ալ ասիկա, քանի որ յանախ այդ երեւոյթին ռահվիրայ կը հանդիսանան հայրենաթող մարդիկ, որոնք լիաժ հայրենի հողն ու երկինքը, կարծես չունենային հետերնին բերելիք ուրիշ որեւէ յիշատակ կամ պաշար՝ բայց եթէ այդ ազաւաղուած գրելակերպը:

Վերլուծումի եւ խորհրդածութեան ընդարձակ նիւթեր, որոնց իւրաքանչիւրին վրայ կը յուսանք յաջորդաբար վերադառնալ աւելի մանրամասնօրէն:

Հ. Լ. Զ.

ԲՆԱԳՐԵՐ

ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

TEXTES ET ETUDES

ԳԵՈՐԳ ԴՊԻՐ ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ
(ՊԱԼԱՏԵՑԻ)
ԵՒ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐԸ

(Շար., տես «Բազմավեպ», 1982. 3-4, էջ 294-319)

ԳԵՈՐԳ ԴՊԻՐ ՊԱԼԱՏԵՑԻԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ
ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՀԱՅՐԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

20.

Գերապատիւ Հօր իմոյ Տեառն Միջայէլի,
յարդոյ Վարդապետի զՍուրբ Աջն սիրով համբուրեալ,
զօրհնութիւնն հայցեմ փափաղմամբ

Երեւոյ ժամանեաց տրակ յարդութեանդ աստ առ նուաստութիւն
իմ ընդ Վ. Հ. Գէորգեայ, որ եւ նա ձեռամբ Պօղոս Աղային՝ հասոյց
առ իա, զոր տեսեալ մեծապէս ուրախացայ իբրեւ ի վերայ ազնիւ
ինչ եւ մեծագին պիտի, եւ ընթերցեալ կարի բերդրեցայ ի հողի եւ
ի մարմին, եւ վերահասու եղէ գրեցերոյ ի նմա զխառնութեանն,
ուր ասացեալ էիք եթէ Հ. Ստեփաննոս Վրդ.՝ն² պրեաց առ քեզ ի մօ-
տոյ վասն բանի Փեղմոնի եւ մինչեւ ցայժմ պատասխանի ինչ ոչ ըն-
կալաւ առ ի ձէնջ:

Զոր իբրեւ լուայ՝ կարի զարմացայ թէ զի՞նչ արդեօք պատահեաց
թղթոյն մերոյ, որ չեհաս առ յարդութիւն նորին: Եւ ապա զթիւ
աւուրց ամսոցն երկաքանչիւրոց ճշդիւ քննեալ եւ հաչիւ արարեալ,
բացայարտակի ինձ ծանուցեալ ցուցաւ, որ զկնի ոչ բարում աւուրց
դրութեան տրակին ձերոյ, եւ մերն եւս առ ձեզ հասեալ է:

Քանզի ես ի յԱյրիլի 23երորդումն գրեալ թղթոյ նորին զպա-
տասխանին, իակոյն ընդ հասանելն ի ձեռս իմ գրեալ ետու Պօ-

1. Պօղոս Աղայ Ինճիճի Միջայէլեան, հայրն է Աղեքսանդր եւ Ղուկաս Ինճիճեան-
ներու:
2. Հ. Ստեփաննոս Ազոնց:

զոս Աղային, զոր եւ նա այդը յղեաց առ ձեզ, ուր լիով գրեցաւ զոր ինչ հարկն պահանջէր:

Ապա յետ այսր առեմ եթէ սխալ ինչ եղեալ իցէ եւ չէ հասեալ առ ձեզ թուղթն մեր, կրկին անգամ գրութեամք իւրք ծանուցէք, զի դարձեալ պատասխանին գրեսցի:

Ձեկուցէք եւս ինձ եթէ ե՞րբ առ ձեզ սրբագիր օրինակն Եզնրկայ Կողբացոյ, զոր առաքեցի առ ձեզ, որ յօրինակէ անտի ուստի տըպեալն էր՝ մտադիւր զգուշութեամք սրբագրեալ, զըջեայ օրինակին յար եւ նման եղեւ:

Որ եւ այժմ կայ առ իս թուղթ մի Ներսէսի Լամբրոնացոյն առ Յուսիկ ոմն արղելական միայնակեաց, գրեալ յԱնտիոք քաղաք, ի պատասխանի նորին թղթոյն. զոր թէ չունիք այդը՝ առ ձեզ յղելոց եմ:

Եւ փոյթ մեծ ունիմ զՏին բանս պիտանի արանցն ազգին մերոյ ստանալ, բայց ժամանակի պէտք են: Ձեմ մոռացեալ եւս զԼամբրոնացոյն Աստուածածնի փառն, զոր տեսեալ եմ երբեմն, որոյ սկիզբն է «Պարտական դատիմ» եւ այլն:

Գտի եւս աստէն և զՄեկնութիւնն Մատթէի Աւետարանին ի Շնորհալոյն, մինչ ի Մի համարիքն արարեալ, եւ ի Ծործորեցոյն Յուաննու լրացուցեալ. զնոյն եւս եթէ կամիցիք, գրով Պօղոս Աղային զեկուցէք, զի գրել տաց լռելեայն հմտավարժ գրչի ումեք, որ կարծեմ թէ ի չափ լիակատար մեծագիր նարեկի լինի:

Եւ այսպէս ծանուցեալ զլիտաւորութիւն բանիցս գրելոց, ողջ լերուք յամայր ամս ամենայն բարութեամբք ի պարծանս հայասեռ ազինս, եւ իմս նուաստի

Կոստանդնուպօլսեցոյ
Գեորգայ անարժանի

1784, ի Հոկտեմբերի 28

(Յ. Գ.)

Գերյարդոյ Արքայ Հօր մերում զաստուածարեալ Աջն համբուրեալ՝ զօրհնութիւնն հայցեմ ըզձիւ:

21.

Գերապատիւ Հօր իմոյ Տեառն Ստեփաննոսի Վարդապետին Ագոնց մեծաւ խոնարհութեամբ գտարբ Աջն համբուրեալ զօրհնութիւնն հայցեմ

Ձկնի տրոյ յայտ լիցի յարգութեանդ, զի զծրարն զոր խոստացեալ էի յղել, ահաւասիկ կնքեալ յանձնեցի Վ. Հ. Յարութիւն Վրդ.ին Մաղաքեան՝ առաքել առ ձեզ, յորում կան այսոքիկ. այսինքն զըր-

չազիր օրինակն Վարդանայ Աշխարհագրութեանն, եւ տետրն Պատրիարքացն Կոստանդնուպօլսի, եւ այլ տետր վասն նախնի եւ արդի որպիսութեանն Բիւզանդիոյ. եւ զիրք մի եւս զըջեայ, զոր ես գրեալ եմ ընդ ժամանակս ժամանակս, որ պարունակէ զպէսպէս իրս, որոյ սկիզբն է Աշխարհագրութիւնն Խորեմացոյն, եւ այլ իրք հետ գհեոէ ի նմա գրեալք: Եւ Թուղթ ոմանք ի հոռուական Քահանայապետաց առ մերայինս առաքեալք, յորոց ոմանք ոչ գոն առ ձեզ, եւ ոմանք եւս թէպէտ գոն առ ձեզ, բայց եւ այս ոչ սակաւ օգուտ զործէ՝ ի բաղդատելն ձեր զսոսա ընդ ձերոցն օրինակաց:

Սակայն աղաչեմ զի ի բարգաւառելն ձեր զգիրքն զայն ընդ ձերոցն օրինակաց եւ յիմումս, եթէ ուրեք ուրեք գտանիցին թերութիւնք կամ սխալմունք, աղաչեմ զի ի լուսանցսն մանրիկ գրով նշանակեալ ուղղագրեսցիք, եւ այնպէս ապա զգիրքն ծրարեալ եւ կնքեալ՝ առ իս յղեսցիք, զի հաւատարմարար եկեալ ժամանեցէ աստ:

Փոյթ մեծ ունիմ վասն գտանելոյ եւ գրելոյ նաեւ զՇարախարգութիւն քաղաքացն Պարսից՝, զոր թէ գտանիցեմ եւ զայն վաղվաղակի գրեալ՝ առ ձեզ հասուցանել ո՛չ երբեք հեղափոխաց: Եւ թէ ասիցէք ընդէ՞ր խոստումն կանուխ եւ կատարումն իրացս անպան եղեւ, զիտասցիք զի զիպուած մահուան ծնողին իմոյ վրիպեցոյց զիս ի նպատակէ անտի յոր ուշ եղեալ զիտէի, վասն որոյ եւ իրացս առ ձեզ եկաւորութեան յամուրդ եղեւ. անմեղազիր լինել հայցեմ: Ողջ կացցիք ի պարծանս մտերիմ բարեկամաց եւ մանաւանդ իմ, որ եմ նուաստ ծառայ ձերում յարգութեան

Գեորգ անարժան Տէր Յովհաննիսեան

Ի Կոստանդնուպօլսիս
ՌՄԼԳ (1785), Դեկտեմբերի 22

(Յ. Գ.)

Վ. Հ. Աղէքսանդրոսին եւ Վ. Հ. Ղուկասուն տիրալիր ողջոյն ընծայեալ, համբուրեմ զաստուածարեալ Աջս նոցին:

1. Պարսից թագաւորներու անունները եւ ցանկը՝ Հ. Միքայէլ Չամչեանի Հայոց Պատմութեան համար էր՝ որ կը փնտռէին նոյն շրջանին:

22.

(Առանձին բուլբի մը վրայ)

Յերբեմն ժամանակի տեսեալ եմ զըջեայ գիրք մի հնագոյն, եղծեալ եւ խանդարեալ, բայց որքան ինչ մնացեալ էր եւ կարացի հանել՝ այս է:

Թուղթ Հայրապետին եւ Պապուն Հռոմայ, առ Տէր մեր Գրիգորիս Կթորկս. Հայոց, ընդ որ առաքեցաւ եւ այս ձեռնադրութեան եւ կարգաց եկեղեցւոյ գիրքս ի նոյն Հայրապետին առ մեզ. Լուսիոս Եսրս. ծառայ ծառայիցն Աստուծոյ, ամենապատուական եղբարց՝ Գրիգորի Կաթողիկոսի եւ ամենայն Արքեպիսկոպոսաց եւ Աբրայից, սրբուց սիրելեաց, եւ ամենայն առաջնորդաց երեղեցւոյ եւ ամենայն կլերիկոսաց, եւ ամենայն լրմանդ Հայոց ժողովոյ, ողջոյն եւ առաքելական օրհնութիւն, քրիստոնէից ամենեցուն միաբանական օրհնութիւն եւ այլն...: Գրեցաւ նամակս ի Վրասնն (sic) եւ տուաւ ի Դեկտեմբերի յերրորդն օրն: (Թուղթ մի եւս):

Թուղթ Հայրապետին Հռոմայ, զոր գրեաց ընդ զօրսն եւ ընդ թագաւորսն որք եկին յայտոյս ծովու՝ փրկել զքաղաքն Երուսաղէմ, յետ երկն ամաց զերութեանն. Կլեմէս Եպիսկոպոս ծառայ ծառայիցն Աստուծոյ, պատուական եղբոր մեր Գրիգորի Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց, ողջոյն եւ առաքելական օրհնութիւն. Խրատն զոր յԱստուծոյ արդար դատաստանէն աշխարհդ արեւելից ի ժամանակս մեր ընկալաւ, հաւատամք զի առաւել ցաւ է ի տրտի քում՝ մերձաւոր դուրով երկրին, եւ ունկնդիր վշտին եւ չարչարանացն զոր կրեն: Քանզի եւայլն...: Գրեցաւ ի Հռոմ, ի Լադրանն, նախ քան զչորս Կաղանդացն Յունիս ամսոյ, եւ յերկու ամն եպիսկոպոսութեան մերոյ:

Եւ միւս եւս: Կլէմ Եպիսկոպոս ծառայ ծառայից Աստուծոյ, Գրիգորի Կաթողիկոսի Հայոց՝ ողջոյն եւ առաքելական օրհնութիւն: Հաւատամք եթէ անմոռաց ունիս ի մտի զԼուսիոս Պապն, որոյ յիշատակն երանութեամբ, որ նախ քան դմեզ: Ըստ ինդրոյ ձեր...: Գրեցաւ ի Լադրանն...:

Ապա զրի. Առ Պարոն մեր Լեւոն, որ ի առն ժամանակս էր ի յսոջ Կիլիկիոյ եւ Սաւրիոյ եւ յերանց սոցին: Կլէմէս Ծառայ ծառայիցն Աստուծոյ՝ մեք աիրեալ որդւոյ մեծապատիւ ի շխանի Լեւոնի Լեւոնցոյ, ողջոյն եւ առաքելական օրհնութիւն: Խրատն զոր յԱստուծոյ արդար դատաստանէն...: Եւ ապա յետ քանի մի բանից պատմադրարար յիշատակելոյ ի Ներսիսէ Լամբրոնացւոյն, ապա ի վերջն ասի. Տեառն Ներսէսի աստուածունակ եւ լուսափայլ անձին թարգմանեալս ք:

Եւ զայսոսիւր վասն այն գրեալ ծանուցի, զի եթէ չիցեն այս թուղթք առ ձեզ, նշանակեսցիք ի թղթին ձերում, զի եւ զսոսա տետրս ինչ արարեալ յղեցից, պիտանի իմն է առաջագրեալ նիւթոյն. ողջ լերուք:

23.

Գերապատիւ Հօր իմոյ Տեառն Ստեփաննոսի Վարդապետին Ազոնց զՍուրբ Աջն սիրով համբուրեալ եւ զարդի որպիսութիւնդ հայցեալ, եւ Աստուծոյ ամենակալին յանձն արարեալ, զարժանընկալ աղօթս քո առ Տէր վասն իմ աղերսեմ

Ընկալայ զղիր պատուականութեանդ յամի Տեառն 1786, Յունվարի 24, որ էր գրեալ ի Դեկտեմբերի 5, զոր քացեալ ընթերցեալ՝ հասու եղէ ներպարունակեալ զիտաւորութեանն յարդելի Հօրդ իմոյ:

Գիտութիւն լիցի քեզ, ո՛վ Հայր պատուական, զի Մեկնութիւն Աւետարանին՝ ոչ ել ի դուռս եւ տչ իսկ սկսեալ եղեւ, վասն ընդ առաջ ելանելոյ ինձ ձախողակ կրից ոմանց եւ վասն յաստի կենաց չուելոյ ծնողին իմոյ, եւ ինձ իրբեւ ամիսս քանի մի ի քաղաքէ աստի ի քացեայ լինելոյ: Բայց այսուհետեւ հոգարարձու եղէց ըստ կարի եւ ի դուռս տանել ջանացայց:

Եթէ զիս հարցանես, ես իբրեւ դձեղ առաւելապէս ջանահար լինիմ պիտանի իրս ի ձեռս բերել, եւ յորժամ լսեմ ուրեք եթէ դոյ պիտեւան իմն, զամենայն պարագայս հնարից ի կիր արկանեմ, զի ստանալ կարացից զնոյն, որպէս եւ յայտ եկեալ ծանուցաւ ձեզ բոյս բարուցն իմոց. սակայն այսու ամենայնիւ՝ սիրեմ զկատարիլն դործոյ առանց չնշանաց:

Զփոքրիկ թուղթն զոր եղեալ էիր ի մէջ տրակին քում՝ տեսի, եւ զոր պտի ի բառարանի եւ կամ այլուր՝ նշանակեցի. ուր եւ քանի մի եւս աւելի քան զորս նշանակեալ էիր՝ եւ յուսամ եթէ ձեզ հաճոյ թուեսցի եւ պիտանի համարեալ ի գործ եկեսցէ:

Դարձեալ փարսալսն, որ է բառ պարսկական, պրտարերի ֆերստ, եւ չունի ամենեւին ստուգարանութիւն ինչ, եւ որք զփարսալսն անուն ի «պարսիկ» բառէն ասեն լինել, ամենեւին ի զուր աշխատին, քանզի ֆերստի ֆէ-իւ քրի, իսկ փարսիս փիւր-իւ: Եւ քանզի՝ արապն զուրկ է ի փիւրէն, զփարսիս փարսի արտարերէ եւ գրէ. եւ դարձեալ ֆերստի է-իւ քրի, այսպէս فرس , իսկ փարսիս այբ-իւ դժպրի այսպէս فرس , եւ տարածութիւն չափոյ ֆերստիսին՝ ըստ ցուցանելոյ բառարանին է չորս մղոն, եւ մինչեւ ցայժմ պարսիկք եւ այլ տաճիկք վարեն զայս բառ ըստ այսմ տարածութեան: Բառս այս զրի եւս ֆերստի ڪرس , որպէս գրեալ ցուցաք ի տետրակիս մերում ի բառն Հրասալս:

Վասն բառին Սփեհնոն ազդ արարեալ էիր որոնել գտանել ի բառարանի, զոր շատ որոնեալ տչ դուր, եւ ոչ գտնէ մերձաւոր նմին

1. Դէորդ Պալատեցի խոստացած էր օրինակել Ներսէս Ենորհալի Մեկնութիւն Աւետարանին Մատթէի, ու համեմատել Պոլսոյ Պատրիարքարանի օրինակին հետ, եւ ապա զրկել Վենետիկ. աւելի ուշ կ'իրագործէ խոստումը:

ձայն ինչ նշանակիչ չափոյ տարածութեան, որ եւ չունի ամենեւին յարմարութիւն կոչել պարսկական: Միլն, զոր ՚ի գործ ածեն այժմ աստ տածիկը, նոյն է ընդ խտալականին, որ է 1000 քայլ երկրաչափական, եւ ոչ այլ ինչ:

Ձաշխարհագրութիւնն վարդանայ զոր խնդրեալ էիր, դտեալ օրինակ մի զըջադիր դրեալ էի, եւ զթուականութեամբ Եարակարգութիւն Պատրիարքացն Կաստանդինուպօլսի², զոր բազում տաժանմամբ հարիւր յանկեան ուրեք դտեալ ձեռագիր եւ ի հայ լեզու յեղեալ: Նաեւ զըջադիր մատեանն իմ, զոր խոստացեալ էի ի հերուն հետէ առ ձեզ առաքել, ահաւասիկ քաղում աւուրք են յորմէ հետէ զնոսա մի ծրար արարեալ եւ կնքեալ՝ ետու ցՀայր Յարութիւն վարդապետն Մաղաքեան՝ յղել առ ձեզ. բայց զայս աղաչեմ զի յօրինակելն ձերում զբանս ոմանս ի մատենէ անտի, կամ ի համեմատելն ընդ ձերոցն օրինակաց, եթէ ուրեք ի մերումս դաոցի տեղի ինչ պակասեալ եւ կամ մուսայ առեալ, զպակասորդն լրացուցանել եւ զմուսայն ուղղագրութեամբ պայծառացուցանել՝ մանրիկ զըրով ի լուսանցս զրքոյն աղերսեմ, որ կարծեմ մանաւանդ առաւելապէս գտանել ի թղթի անդ Հարբատեցոցն եւ Գրիգորի Կաթողիկոսին Տղայ կոչեցելոյ: Եւ այսպէս արարեալ յաւարտ գործոյն կրկին այնպէս ծրարեալ եւ կնքեալ ողջ ամբողջ առ իս հասուշիք:

Ի մէջ գրոցն Սահմանաց Դաւթի Անյազթիւն բան մի կայ Ծնորհարոցն Ներսէսի, ի վերայ այնր բնարանի թէ Ամեհայն չար տանջելի, որ ի տպեալն սխալ է. բայց ես ունիմ ուղիղ օրինակ մի. եթէ չիցէ այլըր ուղղագիր օրինակ նորին, եւ եթէ կամիցիս, եւ զնոյն զրեալ յղեցից:

Գերյարգոյ Աբբայ Հօրն մերոյ զատուածարեալ Աջն համբուրեմ. նաեւ Աղէքսանդր եւ Ղուկաս պատուական կրօնաւորաց զորպիսի զոլն հարցեալ, Սուրբ Հոգին Աստուած միութեանցէ զնոսա ասեմ:

Ո՛հ, Հայր պատուական, գիտասցեա զի մնացին այս քառք, եւ ոչ կարացի գտանել առ այժմ զմեկնութիւնս նոցա. Պատիժահար. փանդամ. քրտիկար. մայն. Բարսումնի եւ ոյծ:

Ողջ լեր ընդ երկայն աւուրս արգասաւոր գործովք ի շինութիւն հայկազեան տոհմի եւ ի պարծանս իմ, որ եմ

Գեորգ անարժան Տէր Յովհաննիսեան
նուաստ ծառայ Տեառն

Յամի Տեառն 1786, ի Փետրվարի ամսեան

2. Պոլսոյ յոյն Պատրիարքներու գաւազանագիրքին մասին է խօսքը, որուն կը կարօտէր Հ. Մ. Չամչեան իր Պատմութիւն Հայոց գործին համար:

24.

Գերապատիւ եւ սրբակրօն Հօր իմոյ Տեառն Ստեփաննոս
Վարդապետին Աղոնց զՍուրբ Աջն համբուրեալ՝
զօրհնութիւնդ հայցեմ փափաղմամբ

Ընկալայ զտրակն պատուականութեանդ, ձեռամբ Վ. Ղուկաս Վարդապետին Ինճիճի Միքայէլեանց, ընդ նմին նաեւ զյղեալ գըրչադիր մատեանն մեր եւ զյունական քառարանն. ապա եւ ես փոխանակ ընդ այնր յանձն արարի ի ձեռս նորա զձոն Բարսղի Մեկնութիւնն Աւետարանին Մարկոսի, եւ հնտտի գրչեայ Պատմութիւն մի Մեսրոպայ եւ Ձեմոբայ. եւ այլ միւս գրչադիր հնագոյն օրինակ մի՝ յամի Տեառն 1343, գրեալ յԵղնկայ՝ յորում կան պէսպէս ճառք, որոց ոմանք առ ձեզ գտանին եւ ոմանք ոչ, ուր եւ ձեռագիր օրինակք ճառիցն Ծործորեցոյն ի վերայ Լուսաւորչին եւ Որդւոց եւ Քրոնանց նորին, որք ի Յանախատումն տպեալ տեսանին, որոյ գրչութիւնն եղեալ է գրեթէ զկնի ոչ քաղում ամաց շարագրութեան նոյն ճառիցն ի Յոհաննու Եգնկայեցոյն:

Արդ, ուրեմն, առնկարեալ դասին յիշեալիք զմեզ սեռն սիրով ի միտս բարիս, եւ ողջ լերուք յամայր ամա՝ յօգուտ տառապեալ ազգին մերոյ, եւ ի ցնծութիւն մտերիմ բարեկամաց եւ ի պարծանս իմ, որ եմ յարգութեան ձերում

նուաստ ծառայ
չնչին Գեորգ Տէր Յոհաննիսեան

Գրեալ ի Բիւզանդիոն
Յամի Տեառն 1787, Յունվարի ա.

(Թ. Գ.)

Կան եւ երկու ճառք անտանօր ի գրչագրին Գիւտի նշխարաց Լուսաւորչին եւ Մեծիմ Ներսէսի, յորոց կարեն ոմանք բանք ի շարակարգ պատմութեան մտանել²: Նաեւ Մեկնութիւն Մատթէի Ծործորեցոյն ի ճանապարհի է, յորոյ աւարտիլն հանդերձեալ եմք եւ զնոյն Աստուծով առ ձեզ հասուցանել: Եւ քանզի ընդ պէսպէս կիրս նեղութեանց անցաք մեք այսքան ընդ ւերկար ժամանակ, նորին աղագաւ յամուրդ եղեւ. ներողութեամբ վարեկից լերուք ինձ, ծառայի ձեր:

1. Ձեռագիր ձեռքնոր մըն է, որու մասին տես Հ. Բ. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ, Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենագարանին Միխիթարեանց, Վենետիկ, 1904, Հտ. Բ. էջ 166-167:
2. Գեորգ Պալատեցի կ'ակնարկէ Հ. Մ. Չամչեանի Պատմութիւն Հայոցի Գ. հատորին, որու տպագրութիւնը աւարտած էր նախորդ տարին (1786), բայց դեռ չէր զրկուած Պոլիս:

433-84

Գերյարգոյ Արքայ Հօրն իմոյ զՍուրբ Աջն համբուրեալ հայցեմ զօրհնութիւնն:

Գերապատիւ Հ. Միքայէլին եւ քեռորդւոյ նորին Հ. Աղեքսանդրոսին, համբոյր ընծայեմ Սուրբ ձեռաց նոցին՝ մեծաւ խոնարհութեամբ:

25.

Գերապատիւ Հօր իմոյ Վ. Հ. Մկրտիչ Վարդապետի զՍուրբ Աջն սիրով համբուրեալ, եւ զհանգամանս որպիսութեան պատուական անձինդ հարցաբանեալ՝ յանձն առնեմ Տեառն Աստուծոյ

Ընկալայ զգիր գերապատիւ Հօր իմոյ ի թուականին Հայոց ՌՄԽԱ (1792), ի Դեկտեմբերի 20, եւ ընթերցեալ հասու եղէ զխտաւորութեանցն եղելոց ի նմա, որք հիմնեալ էին ի վերայ երկոցս այսոցիկ: Որոց առաջինն է վասն մատենի երեցունց գրոցն Դաւթի Անյաղթիմ յունարէն՝ զրով եւ բանիւ, զոր գտեալ էր ձեր այդր յերեւելի դրատունս՝ եւ մեք վասն նորին՝ ցուցմամբ մակագրացն՝ հարցաք ըզբազումս յուսելոց ազգին յունաց բազում անգամ, եւ նոքին ամենեքին անծանօթաբար անդիտութիւն խոստովանեցան, թէ չիք երբեք լուեալ մեր զայլպիսի մատենն ինչ, եւ ապա իբրեւ լուան յինէն եթէ լուրս այս հասեալ է առ իս ի կողմանց արեւմտից, յայնժամ եւ նոքա իրաւացի համարեցան ասելով թէ. այո՛, այդմ հաւատալ պիտի, քանզի վարելի է թէ ի շիրթիլ յունական կողմանցս՝ յորժամ բազում մատենք տարեալ եղեն աստի անդր, եւ նա ընդ նոսին անդր երթեալ իցէ: Ուրեմն հարկ է ձեզ, որով օրինակաւ եւ իցէ, գտանել զայր ոք ի յունաց հնագէտ եւ դրադէտ եւ զդոյն օրինակել տալ եւ ստանալ. գուցէ յետ ժամանակի եւ այլ օրինակ մի եւս յերեւան ելցէ: Հնար է գտանել մեզ եւ զհայերէն ընտիր եւ ամբողջ օրինակն դրոցս այսոցիկ, եթէ ոչ վարվաղեսցուք, վասնզի ժամանակն հարուստ է եւ գիտէ զբազում ինչ յառաջ բերել:

1. «Է 7 Մայիսի (1792) Մօռէլի գրապետ գրատան Սրբոյն Մարկոսի (որ ի վեներիկ) ... վասն դրոց Դաւթի Անյաղթի մերոյ՝ պատմեաց, թէ կայ եւ ի դրատան Սրբոյն Մարկոսի ձեռագիր գործ Դաւթի որումն փիլիսոփայի յունարէն: Ուստի գրեւեալ յետ աւուրց դնայ Հ. Մկրտիչս Աղեքսան եւ տեսնէ՝ զի նոյն այն գործ է, որ ինչ ի հայուսմ, այսինքն Սահմանաց, Լուծմունք Պորփիրի եւ վերլուծութիւնք ստորագրութեանց Արիստոտէլի, եւ զի երեւելին ուրեք ուրեք տարբերութիւնք բառից եւ հատուածոց, սկսաւ առ փոքր փոքր օրինակել ըստ մասին զյունականն: Յետոյ գտանէ միւս եւս օրինակ ի դրատան Սան Միքէլի կղզւոյն, զոր յետոյ բարձին գաղղիացիք» (ԱԻԳՆՐԵԱՆ Հ. Մ., Ժամանակագրութիւն կրօնիս, Հտ. Բ, էջ 806ա):

Երկրորդն է վասն Եկեղեցական Պատմութեանն Եւսեբեայ կեսաւացւոյ, զորոյ տեսեալ է իմ գրանի մի օրինակս, որոց բնաւքն եւ ըստ այնմ սարասի, որպէս այն որ առ ձեզն գտանի: Քանզի այդ մատենն օրինակեցաւ ի ձեռն անհմուտ գրչի ուրուք վասն Բասենցի Յարութիւն Վարդապետին, յօրինակէ անտի որ եկեալ էր յէջմիածնայ, եւ ապա հայեցողութեամբ իմով բաղդատեալ ընդ իւրումն նախազաղափարի՝ ուղղագրեցաւ: Ես ի բազում ամաց հետէ փութով պնդութեամբ հետամուտ լեալ եմ գտանել զամբողջ օրինակն այդր մատենի, եւ ոչ եմ գտեալ, եւ հանապազ յամենայնի բազմաչեայ եղեալ չըջիմ գտանել եւ ի ձեռս բերել. եւ ուր ուրեք տեսեալ եմ եւ լուեալ, բովանդակքն զնոյն սրակասութիւն ունին յինքեանս: Որպէս եւ արդ փակ գոյ առ իս օրինակ մի նորոգ գրեալ՝ յայսմ դարու նախ քան 170 ամ, որ ամենեւին նոյն է ընդ ձերումդ. եւ վասն այն ոչ փութացայ յղել առ ձեզ, եւ եթէ ինձ դէպ լիցի երթալ ի Սուրբ Երուսաղէմ, կարելի է թէ անտանօր գտցի եւն.: Մի՛ համարեցայց ես, ծառայ ձեր, անհոգ եւ անփոյթ, քանզի հանապազ ջանահնար լինիմ ի լոյս ածել եւ յերեւան հանել զայսպիսի մատենս վասն ձեր, յօգուտ տառապեալ ազգին. բայց զայս եւ եթ կամիմ, զի լիցի լուծեամբ եւ առանց ուրուք գիտելոյ, որոյ օգուտն բազում է յոյժ, եւ այսպէս իմն գորոյ բնաւորութեան բարուց իմոց բարուք տեղեակ է Վ. Հ. Ղուկասն, թող նա պատմեսցէ:

Երրորդն է վասն Քրօնիկոնին նորին Եւսեբեայ: Յոյնքն որք կան աստանօր առ հասարակ ճանաչեն զտպեալ Քրօնիկոնն Եւսեբեայ, յունարէն եւ լատիներէն, որպէս տեսեալ է իմ ի ձեռս նոցա: Բայց թէ բնագիր ինչ նորին կայցէ հնագոյն, ոչ է առձեռն. գուցէ գտցի առ ումեք յանկեան ուրեք, կամ ի վանորայնս յունաց եւ կամ ի մատենադարանսն Սրբոյ Երուսաղէմի, եւ Այեօն Օրօսի, եւն.:

Ասես ցիս փ թղթի քում թէ ունիցի՞ս զայլ օրինակ Քրօնիկոնին: Այո՛, ունիմ, որ ըստ ամենայնի նոյն է ընդ բուն հայերէն բոլորագիր եւ մագաղաթեայ հին գաղափարին, զոր յար եւ նման գրեալ էր իմ, ոչ միայն ըստ բառին, այլ եւ ըստ ամենայն որպիսութեանց մինչեւ ցկէտս եւ նշանախեցս. եւ զնոյն այժմ յանձն առնելով Վ. Հ. Յարութիւնին՝ առաքեցից առ ձեզ յիշատակ մշտնջենական, զոր ընթերցեալ եւ բաղդատեալ՝ դու քեզէն առցես անտի պատասխանի երկոտասան հարցուածոցն քոց, զորս գրեալ էիր ի թղթին քում: Քանզի օրինակդ այդ զոր ես ետու ցՎ. Հ. Ղուկասն, հանեալ էր ի նախկին օրինակէ աստի իմմէ, իբր յրացուցմամբ թերութեան կանոնի նորին, հայելով ի յունական եւ ի լատինական օրինակն. եւ այս եղեւ յայնժամ, յորժամ նախ քան զամս ինչ լինէի ես ի Թարաբիայ, առ Պարոն Բեղրաքին զլիստեցելոյ, եւ առ ընթեր մեր էր յայնժամ ի դեղջն յայնմիկ մեծիմաստ մետրապօլիտն Եւնեստիոս, որ դիտակ

էր բազում լեզուաց արեւմտեայց, եւ ծայրացեալ ի յունականին իւրոս: Եւ զորով իմ յայնժամ նորով զլրեալ զմատենաս զայս՝ ցուցի նմա, եւ ընդ իւրումն բաղդատել տալով ինձ՝ զտաւ պահասեալ մերն ի կանոնին, քանդի թերատ էր, թէպէտ յառաջին ճառսն առաւելեալ զտանխւր մերն, որք ոչ գոյին ի նորայումն: Եւ ապա ըստ անձանձիր եւ վաստակասէր բարուցն իւրոց օղնեալ ինձ՝ լցաք զթերին կանոնին նպաստութեամբ նորին եւ օժանդակութեամբ բառարանաց, մինչեւ ի քսանեմեակն Կոստանդիանոսի, որ եւ զնախերգութիւն կանոնին ի լատինականէն հանաք՝ շնչով եւ նպաստութեամբ առն այնորիկ: Եւ այսպէս ուրեք ուրեք իւր պարզաբանութիւն զրեցան ինչ ինչ բառք ի մէնջ ի լուսանցսն կամ ի մէջն. ապա թէ ոչ՝ այն բառք կամ բանք՝ ոչ էին ի զրչէն նշանակեալք, որպէս մոլորակ, որպէս արգոնաւաստեաց, որպէս Իդէացի մատուցի ասիս գտիչքն երկաթոյ, եւն.: Զորս բովանդակ յօրինակէ աստի յղեցելոյ այժմ առ քեզ, լի եւ լի իմացեալ՝ հանդարտեացիս, եւ զսոյն զարգացար առաջի եղեալ՝ ելելոցն եւ մտելոցն տեղեկասցիս: Քանդի սա նոյն է ամենեւին ընդ բուն հայերէն օրինակին, բացի զորոյն իւրոյ բոլորապէս, զի նա բատ ամենայնի բոլորապէս էր, եւ սա միայն ըստ խորագրացն բոլորապէս, և ըստ այլոց նորագիր է. որոյ և կարմրեանդ տառքն որպէս զիարդ եւ էին՝ այնպէս գրեալ են, մինչ զի ի տեսանել իմում ուրեք բառս ինչ ի նմա որք ըստ Լիստոյն կարմիր եւ ըստ Լիստոյն թուխ էին, ես եւս այնդունակ արարեալ եմ, որպէս տեսանի իսկ յընթացս զբոցդ, զոր ընկալեալ սիրով՝ վախելեալք յամայր ամս ի շահ օգտութեան եւ ի պայծառութիւն անտէրունչ ազգիս, եւ զիս զներքեւեալս յիշեսջիք յերկնային բարիս ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր. եւ զուր լեբուք քարզաւարձեալ բարօրութեամբ եւ քաղմարդիւն հոգեւորական վաստակօք ի պարծանս սիրելեաց, եւ մանաւանդ իմ, որ եմ

նուաստ ծառայ Տեառն չնչին Գեորգ Դաւթեան

(Յ. Գ.)

Գերայրոյ Աբբայ Հօրն մերոյ զՍուրբ Աջն մեծաւ խոնարհութեամբ համբուրեալ, զօրհնութիւն նորին հայցեմ տենչանօք:

Ողջոյն տիրոյ մատուցեալ բոլոր լրութեան Աբբայ Ռեխտիդ, մի առ մի համբուրեմ զաստուածարեալ Աջս լուսաշաւիղ Հարցն իմոց, եւ զօրհնութիւնս նոցին տենչիւ ընդունիմ:

Վաղածանօթ սիրելւոյն իմոյ գերապատիւ Հօր Ղուկասու եւ ազգականի իմոյ Վ. Հօր Գաբրիէլի՝ յատկաբար ողջոյն ընծայի:

Գրեալ յամի Տեառն 1793, Յուլիսի 23, յաւուր տօնի Գրիաւոր Առաքելոցն. ի Կոստանդինուպօլիս:

Առաքումն սորա եղեւ յամի Տեառն 1794 Փետրվարի 15:

26.

Գերապատիւ Հօր իմոյ Տեառն Մկրտչի Վարդապետի եւ սրբափայլ Լիբոնաւորի ի Տէր խնդար

Ընկալայ զդրութիւն տրակի օրհնեալ մատանց քոց, յամի Տեառն 1795, Յունիւարի 22, եւ մեծապէս ուրախ եղէ վասն ժամանելոյ ողջ ամբողջ ընծային մերոյ եւ ընծայաբեր Հօրն պատուականի առ ձեզ, եւ զուարճանալոյ ձերոյ ի զիւստ մեծագին մարգարտիդ: Նաեւ լուր տուեալ ի բանից անտի զառողջութենէ եւ զբարօրութենէ ձերմէ եւ ընդ ձեզ եղելոցն Հարց եւ եղբարց սրբազումար դասու մեծահոգեակ մենաստանիդ, առաւել ես բերկրեցայ, գոհանալով զՏեառնէ:

Եւ ընթերցեալ զգիրն ձեր ծայրէ ի ծայր, եւ տեղեկացեալ թէ զինչ կամ իք յինչն խօսել, սրտով եւ զեկուցանել, նորին աղաքաւ ահաւասիկ հանդերձեալ եմ ասել վասն մատենի քարեպարտանուն մատենագրին՝:

Նախ չէր զլրեալ ի նմա անուն հեղինակին, ոչ ի սկզբան մատենին եւ ոչ ի խորագրի ինչ նորին. այլ ի միում Լիդի մատենին խուն ինչ անհեթեթ գրութիւն երկտողեան այլոյ ուրուք, յորմէ առաջնորդեցայ թէ է սա զործ բարեպաշտանուն հեղինակին. եւ մանաւանդ յաղիւսակաց կանոնին, զորոյ տեսեալ էի կանխաւ զօրինակն՝ ի տըպեալ օրինակին յոմաց եւ լատինացոց:

Երկրորդ. չէ յաւելեալ կամ պակասեցուցեալ իմ յերկրորդում օրինակիդ յայլմիկ՝ զիտութեամբ եւ ոչինչ երբեք, այլ մինչեւ ի դուղնաքեայ նշանակեցան ըստ հաճոյից կամաց ձերոց զըուշացեալ, որպէս զիարդ եւ էր բուն օրինակն, թէ ըստ կարմրագրոցն, թէ ըստ զըրշագրոցն եւ թէ ըստ զլիստատիցն: Եւ այնպէս փոխադրեալ օրինակեցի. եւ այս Հ. ի լուսանցսն Ա. զբոցն: Եւ այն ամբողջ բանն որ վասն զբոց Մտկաբայեցուցն ի լուսանցն կանոնին երկայնատու եւ երկտող բոլորապէս զիարդ եւ իցէ, այնպէս իսկ զլրեցեալ էին ի բուն պաղափարին: Բայց կարելի է թէ այն չիցէ մատենագրին, այլ այլոյ ուրուք. զայս ընտրեսցէ ուշիմութիւնն ձեր:

Իսկ ի յաւելուածոց անտի լուսանցից եւ մակատողից, յոյժ սակաւք զբոցին ի բուն օրինակին. եւ ինչ ինչ զուցէ ի մէնջ եղեն. յորժամ յետ օրինակելոյն մերոյ, քաղդատեցաք զբոցն ընդ բուն զաղափարին. եւ թէ վրիպեալ իցէ ինչ յաչաց մերոց, չէ զեան եթէ յառաջնոյ անտի ուղղեսցի:

Երրորդ. էջք կանոնին երես առ երես օրինակեցան միչտ, զըուշաւոր կարակնաչափութեամբ քծից եւ աղիւսակաց, ըստ ամենայնի նման կազմելով զգիրնսն եւ զձեւսն բուն պաղափարին, եւ ոչ ըստ հանդիպման քծեալ եւ ձեւացուցեալ, յորում կային եւ այն եռանկիւնաձեւ գրութիւնքն, զորս տեսանէք ի սմա:

1. Հ. Մ. Ազգերեանի հարցումները կը հային Եւսեբիոս Կեսարացիի Քրոնիկոնին:

Չորրորդ. պահապան որք զոյին ի կանոնին այնպէս թողան, եւ որ ինչ առձեռն զոյր ի սմին, այն ամենայն գրեցաւ: Վասնզի յայսմ գրչութեան ի միտ առնլով իմ զախորժակ կամաց ձերոց, մանրախոյր քննութեամբ մեծապէս զգուշացեալ հոգ տարայ. բայց եթէ վասն միայնութեան իմոյ խուն ինչ վրիպեալ իցէ իմ յարմիկ, (զոր ոչ կարծեմ), երկրորդն յառաջնոյն եւ առաջինն յերկրորդէն ուղղեսցի եւ լրասցի:

Հինգերորդ. թէ առաջին յղեալն եւ թէ սոյն, զոր այժմ առաքեցի առ ձեզ, անմիջապէս գաղափարեցան ի մազաղաթեայ բոլորագիր ստոյգ եւ պատուական օրինակէ անտի. եւ ահաւասիկ այս այսպէս է յերաւի. եւ դուք այդքան շահատարութեամբ բաւականապէս հերիքացեալ, խնայեալիք յանձն իմ, եւ մի՛ ալ ինչ բանս սողիցէք վասն բնագիր օրինակին. քանզի որ առ ձեզդ գտանի այժմ՝ նոյն է ամենեւին ընդ նմա. եւ եթէ զայսպիսի իր լուելեայն վայելիցէք, ձեզ օգուտ է եւ ինձ շահ. ապա եթէ իրն յանպիտան հետաքրքրութիւն կրթեսցի՝ ինձ վնաս լինի, եւ հետեւաբար վասն վրնասուն իմոյ՝ եւ ձեզ ղեան, սակս սպառելոյ հոսման ծորակի աղբերն: Եւ քանզի իմատունն ղիտեմ զձեզ՝ յայն սակս սակաւ խօսեցայ, յուչ անելով դրան Մազիստրոսին Գրիգորի, թէ իմաստնոյն մի բան բաւական է, զբիւրս բերել զկնի հետեւաբար:

Եւ արդ զայսոսիկ այսպէս ծանուցեալ, ողջ լեր յամայր ամս պտղաւէտ բարօրութեամբ ի պարծանս իմ, որ եմ

Տեառն Յիսուսի Փրկչին նուաստ ծառայ
Գեորգ Դաւթեան

Ի Կոստանդնուպօլլիս
ՌՄԽԴ (1795), Վ Մարտի 7

(Յ. Գ.)

Համբուրեմ զՍուրբ Աջ սրբասուն կրօնաւորացն եղելոց ի սուրբ մենաստանիդ:

Բաղում խոնարհութեամբ համբոյր մատուցանեմ աստուածարեալ Աջոյ Գերյարդոյ Աբբայ Հօրն մերոյ, եւ հայցեմ զօրհնութիւն նորին:

27.

Գերապատիւ Հօր իմոյ Տեառն Գարբիէլի սրբափառ եւ առաքինագարդ կրօնաւորի զՍուրբ Աջն մեծաւ կարօտիւ համբուրեալ, զարդի որպիսութիւն պատուական անձինդ ազգականի՝ իմոյ՝ սիրով հարցաբանեմ

1. Հ. Գարբիէլ Աւետիքեան այլ նամակներու մէջ եւս Գեորգ Պալատեցիէն կը կոչուի զազգական իմ. բայց թէ ինչ աստիճանի էր այդ ազգականական կապը՝ անծանօթ կը մնայ մեզի:

Ընկալայ զգիր օրհնեալ մատանց քոց 1796 Յունվարի 12 եւ ուրախացայ մեծապէս, վասնզի ի վաղուց հետէ ակնկալեալ սպասէի տենչանօք զրութեան քոյին՝ իբրեւ վերնապարգեւ ընծայի: Եւ ընթերցեալ զնոյն հասու եղէ զիտաւորութեանցն պարունակելոյ ի նմա. եւ մանաւանդ իբրեւ տեղեկացայ վասն բացայտութեանն, զոր արարեալ էք ի վերայ բանից Նարեկեան ոսկեղէն բանագրութեանցն, անպատմելի բերկրութեամբ լցայ եւ ահոս օրհնել զարարիչն Աստուած, որ ի նսեմացեալ ժամանակիս զՄիաբանութիւնն ձեր ի ձեռս առեալ, ձեօք սկսաւ միտիթարել զտրտմեալ եւ զտարակուսեալ ազգն հայկական. եւ փոխան ոչ ալ ի մէնջ, բայց եթէ աղօթս առնել վասն ձեր, զի եւս քան զեւս աճեցեալ եւ զարդացեալ յընթացս աստի կենաց արդիւնաւոր վաստակօք, բարեհամբաւ եւ բարգաւաճ եղիլիք, եւ ապա յանտի կեանս եւ յերկնային բարիս վարձատրեսլիք՝ ի Քրիստոսէ Յիսուսէ Տեառնէ մերմէ:

Գրեալ էիք յազգս Գրոցն լուծմանց Ծնորհալոյն Սարգսի. որոյ վասն գիտելի է զի զայն գիրք Լուծմանց Նարեկին (զոր յիչէ Յակոբ Պատրիարքն յանուն Սարգսի Ծնորհալոյն) տեսի երբեմն առնթեր ծերունի տիրացու Մանուէլին, որ մեռաւ նախ քան զամս 22. եւ էր նա զրեթէ ի չափ Սաղմոսարանի եւ գուցէ ալ պակաս, թէ ըստ քանակութեան եւ թէ ըստ բանիցն պարունակելոց ի նմա, հակիրճ եւ համառօտ. եւ էր նօտրագիր, գրեալ ի Պաղեստին, ի Բեթղեհեմ քաղաքի, իբր հարիւր յիսուն ամօք յառաջ: Եւ Յակոբ Պատրիարքն ի մեկնել իւրում զՆարեկին՝ ի նմանէ առեալ էր, եւ յետոյ զարձեալ տընեալ էր զնա ցտէր իւր: Արդ զգիրքս այս ժամանակ ինչ եւ առ իս մընաց, եւ վասն անհաւան լինելոյ իմ նմա, իբր թէ ոչ է սա Սարգսի, ոչ կամեցայ կամ գրել կամ իւրացուցանել զնա, եւ ոչ գիտեմ թէ ո՞ւր մնաց այն՝ զկնի վախճանի նորա: Բայց թէպէտեւ անկանիցի այն ի ձեռս ձեր, կարծեմ թէ չէ ինչ օգտելոց ի գործ ձեր:

Լուայ եւս Վարդապետէ ումեքէ, որ աչալուրջ ոմն էր, թէ գոյ յերուսաղէմ՝ արարեալն Լամբրոնացւոյն, որ արծաթապատեալ գոլով, եւ լուսարարն եւս ոչ գիտելով թէ զինչ իցէ, եղեալ են զնա ի սեղանի՝ ի տաճարի Սրբոյ Հոգւոյն, որպէս զմի յԱւետարանաց, ըստ սովորութեան Հայոց: Եւ յաւուր միում, ասաց, չըջագայելով մտի ի տաճարն յայն, եւ ի կամերն իմում ընթեռնուլ զյիշատակարանս Աւետարանացն, ետ ինձ լուսարարն եւ զայն, եւ բացեալ տեսի զի էր նա Մեկնութիւն Նարեկի ի Լամբրոնացւոյն արարեալ, զորմէ ասէ Յակոբ Պատրիարքն՝ թէ չիք իմ տեսեալ զնա: Եւ այս եւս այսքան:

Ձրառս Մեռոն, որ է յունարէն, ի մեծամեծ թառարանս եւ ի գիրս ստուգարանութեան որոնեալ, եւ քաղմաց եւս հարցեալ, ոչինչ կարացի ի լոյս ածել, ոչ վասն բանին ինձ մայր, եւ ոչ սակս բառին

մատնամուտ. եւ այնպէս մնացին ի մռայլ մթութեան: Վասն որոյ պարտ է ձեզ այսուհետեւ տունտունութեամբ Սուրբ Հոգւոյն դուն զործել, եւ որ ինչ ազդիցի ՚ի միտս ձեր՝ ի նոյն պարզեւատու արարչէն, վկայութեամբ Աստուածաշունչ դրոց, կաղմել եւ յորինել խորիս մեղու ի սրտայէս եւ ի զանազան ծաղկանց, եւ նովին քաղցրացուցանել զքիմս հայասեռ ժողովրդոց, որով լոյս իմաստից ծաղեալ ի սիրտս վերձանորաց, առաւել քան զառաւել բարձրացի եղջիւր միեղէն Միաբանութեան աղինասարաս մենաստանիդ ՚ի մէջ ազդիս ընդ ծաղս տիեզերաց, ի փառս Աստուծոյ եւ ի ցնծութիւն աննախանձ բարեսիրաց, եւ իմ իսկ զլիսովին, որ եմ նուաստ ծառայ Տեառն Աստուծոյ եւ ձեր

չնչին Գեորգ դպիր Դաւթեան

Ի Կոստանդինուպօլիս
Յամի Տեառն 1796, Յունւարի 24

(Յ. Գ.)

Գերյարգելի Աբբայ Հօրն մերոյ զաստուածարեալ Աջն համբուրեալ զօրհնութիւնն հայցեմ: Նաեւ Վ. Հ. Ղուկայ եւ Վ. Հ. Յոհաննու², եւ Վ. Հ. Մկրտչի Աւզերեան ևն այլոց ամենեցուն համբոյր մատուցեալ, զքաղցր որպիսութիւնս նոցին հարցանեմ եւ զաղօթս նոցուն հայցեմ:

2. Հ. Յովհաննէս Զօհրայեան 1793-1795 տարիներուն կը դռնուէր Պոլիս, ուր բարեկամութիւն մշակած է Գեորգ Պալատեցիի հետ:

28.

Ամենապատիւ եւ գերյարգոյ Աբբայի Տեառն Տեառն Ստեփաննոսի
Գերահանձար Վարդապետի զՍուրբ Աջն համբուրեալ
յանձն առնեմ զիս անարժանս արժանընկալ
եւ նուիրական աղօթից սրբափայլ Հօրդ իմոյ

Զկնի որոյ մեծաւ ուրախութեամբ շնորհաւորեմ զլիճակ նորոգ պաշտօնիդ՝, եւ ինդրեմ յԱստուծոյ՝ կալ մնալ ի դմին ընդ երկնայն աւուրս, ի հաճոյս բարերար կամաց նորա, բուրմամբ հոտոյ անուշութեան պէսպէս ծաղկանց առաքինութեան, եւ լոյսածութեամբ զանազան օղտակար մատենից, ի շահ եւ ի շինութիւն տառապեալ աղդին մերոյ, եւ ի պարծառութիւն օրհնեալ մենաստանիդ:

Վասն որոյ եւ իբր ընծայ շնորհաւորութեան Գերյարգելոյդ՝ առաքեցի ընդ յարմար ուղեւորիս Գ. Հ. Իգնատիոսին՝ մաղաղաթեալ

1. Կ'ակնարկէ Հ. Ստեփաննոս Ազոնցի Մխիթարեան Միաբանութեան ընդհանուր Արբանայր ընտրուելուն, որ տեղի ունեցած է 9 Հոկտ. 1800ին:

Աստուածաշունչ մի եւ այլ քանի մի պէրս: Յղեցի եւ այլ երկուս պիրս, որք են վաստակք աշխատանաց իմոց, յորոց մին է Պատմութիւն քաղաւորաց զամագան ազգացեղիցն Տաւիպաց, սկսեալ յառաջնորդէն իւրեանց եւ աւարտեալ ի Մանս Գրութու: Իտկ միւսն է ընդարձակ ճառ Պատմութեան Օսմանեան արքայից, սկսեալ յՕսմանայ՝ մինչեւ ի 14երորդ արքայ նոցին ի Ս. [սուլթան] Ահմէտն առաջին. զորս ընդօրինակեալ դիք ի մատենադարանի, յորս գոն բազում բանք տեղեկութեան արժանիք, եւ վայելեալիք բարօրութեամբ, յիշելով զչնչին ծառայ ձեր յարժանընդունակ աղօթս մաքրափայլ տէրութեանդ, Հայր փմ պատուական: Եւ ողջ լեր յամայր ամս՝ ի պարծանս բարեսիրացն ազդի մերոյ, եւ իմ իսկ զլիսովին, որ եմ

Գերյարգութեանդ
նուաստ ծառայ
Գեորգ Տէր Յոհաննիսեան

Գրեալ ի Կոստանդինուպօլիս
Ի թվին ՌՄԾԲ (1803), ի Սեպտեմբերի ա.²

- 2. Այս նամակին Ստեփաննոս Ազոնց Աբբայ պատասխանած է 24 Դեկտ. 1803 թուակիրով, որու սեւագիր օրինակը պահուած է եւ ունի հետեւեալ պարունակութիւնը. «Պատուական եւ մտերիմ բարեկամի մերոյ Տիրացու Գեորգոյ, անխոնջ բանասիրի, աստուածային օրհնութեամբ ողջոյն սիրոյ բազմացի. Նամակ պատուականիդ գծագրեալ ի 1 Սեպտ., ընկալաք ի 22 Դեկտ. ախորժ հաճութեամբ եւ շնորհակալու մտօք ընդ անկեղծ խնդակցութիւն ձեր որ վասն մերումս կոչման յաթոռ տեսչութեան Մխիթարեան Միաբանութեանս, որ ի սկզբրանց անտի հիմնարկութեանն ցանգ պատաղեալ է յօժանդակութիւն եւ ի պայրծառութիւն ազդիս կարօտելոյ յիմաստիցն լրութենէ. վասն որոյ զորս միանգամ դտանէ ի նոսա քաղցրացեալս ի ճաշակ գիտութեանց, եւ քաղցրացոցիչս այլոց խայտայ յանձին համարեալ զնոսին իւր բարերարս եւ համալսատակ գործակիցս յօգուտ Հայկազեան տոհմիս: «Ի սոցա սակի ճանաչեմք եւ զքոյդ պատուականութիւն, որ անձամբ ճաշակեալ զբանասիրութեանն քաղցրութիւն փոյթ յանձին ունիս քաղցրացուցանել եւ այլոց, եւ ըստ նմանութեան մեղուացն զործունէից նիւթս անուշարարս, զմատեանս ասեմ նախնեաց դառ քեզ հաւաքեալսն, ամբարես ի բլիջ Մխիթարեան Մատենադարանիս՝ յանկորուստ սրահպանութիւն եւ յանջինջ յիշատակ քեւ բանասիրութեան, զոր միւտ յիշատակեմք անմոռաց շնորհակալութեամբ: «Գոպեմք եւ խնամք ընդ կրկին բանաւոր երկասիրութիւնս պարուականիդ որ վասն պատմութեան զանազան ցեղից տաճկաց եւ Օսմանեան թաղաւորաց. ո տայր թէ ամենայն Հայկազուն բանասէրք այդպէս յարգէին զտաղանդ բանասիրութեանն յօգուտ եւ ի շահ Ազդին, եւ ոչ անիմաստասէր բարուք թմրէին ի մահիճս յուլութեան: «Ողջ լեր ի Գրիստոս ընդ երկայն աւուրս եւ օրհնութիւնն աստուածային անպակաս եղիցի ի ձէնջ: «Բնագրւմ սիրով ողջոյն մատուցանեն Միաբան Վարդապետք մեր, եւ առանձինն նոքա որք երեսօք սկանատես են պատուականիդ»:

29.

Տեառն Իզնատիոսի դրօնամիտ Վարդապետի եւ սրբասէր
Կրօնաւորի զՍուրբ Աջն սիրով համբուրեալ,
զօրհնութիւնդ հայցեմ փափաքամբ

Յետ որոյ յանձն առնեմ զքեզ Տեառն Աստուծոյ, եւ զանձն իմ
տառապեալ՝ յարժանընդունակ աղօթս պատուական Հօրդ իմոյ առ-
նեմ ապաստան:

Գիտութիւն լիցի գերապատիւ Տեառնդ իմոյ, զի ի հասանել ծրա-
րի թղթոյս, բացեալ զսա, եւ փնջեալ թուղթն, եւ զայլ երկու ան-
կնիքսն որք են ի նմին՝ մատուցես Գերյարգոյ Մեծաւորին եւ Ամե-
նապատիւ Աբբային. եւ յատկաբար յիմա Կողմանէ համբոյր տացես
Սուրբ Աջոյ նորա, զոր Փրկիչն մեր կենարար պահեսցէ ընդ հովա-
նեաւ խնամոց իւրոց յամայր ամս ձեօք հանդերձ, ի շինութիւն եւ ի
մխիթարութիւն տառապեալ ազդին մերոյ:

Եւ զժամանել թղթիս առ քեզ, հանդերձ լրով իրացն ընդ քեզ
տարելոց, եւ ողջ ամբողջ ի սուրբ մենաստանդ հասելոց, սակաւա-
գիծ գրով ինչ վաղ ընդ փոյթ մեզ ծանուցես, զի անհոգասցուք:
Ողջ լեր ի պարծանս

Գեորգայ չնչիմ ծառայի ձերայ

ՌՄԾԲ (1803), ի Հոկտեմբերի 7
Գրեալ ի Կոստանդինուպօլիս

(Յ. Գ.)

Ողջունեմ զարգականն իմ զՀայր Գաբրիէլ Վարդապետն, եւ ըզ-
վաղեմի բարեկամն իմ զՀայր Ղուկաս Վարդապետն, եւ զայլ ամե-
նայն Հարս աստուածապահ մենաստանիդ, եւ հայցեմ զօրհնութիւնս
նոցուն ամենեցուն:

(Հասցէ)

Ի ձեռս Գերապատիւ Հայր Իզնատիոսին Բարսղեան. ի բարին:
S. Lazzaro, Venezia:

30.

Գերապատիւ Հօր իմոյ Տեառն Իզնատիոսի սրբասէր կրօնաւորի
եւ խոհական Վարդապետի զՍուրբ Աջն սիրով համբուրեալ,
եւ զայժմու որպիսութիւնն հարցաբանեալ, յանձն առնեմ
Տեառն Աստուծոյ ամենակալի եւ քարերարի

Ընկալայ զթուղթն օրհնութեան ի կողմանէ գերյարգոյ Աբբա-
հօրն ի Փետրվարի Տ ՌՄԾԳ թուականին, եւ ուրախացայ մեծապէս,
որ եւ ընդ ընծայիցն մերոց յղեցելոց, եւ նա ինքն ըստ խնամոտ բա-
րուցն իւրոց մեզ պարգեւ շնորհեալ էր, զոր առի ձեռամբ գերապա-
տիւ Հ. Մկրտիչ Վարդապետին, եւ շնորհակալ եմ յոյժ յոյժ:

Բայց վասն ոչ գրելոյն ձերոյ յայնժամ առանձին զթուղթ իմն
առ մեզ՝ զարմացայ, եւ ակնկալեալ սպասէի: Սակայն յետ այնր
իբրեւ անցին առուրք ինչ՝ եկն եհաս առ ծառայ ձեր եւ թուղթն այն
ցանկալի ի Մարտի 10, եւ զայն ընթերցեալ իմ փափաքամբ, բեր-
կըրեալ զուարճացայ, եւ վասն ողջ ամբողջ ժամանելոյն ձերոյ ի
սուրբ մենաստանդ՝ վարի հրճուեցայ, եւ սրտի զիւր եղեւ ինձ:

Ողջ լեր ընդ երկայն աւուրս ամենայն բարօրութեամբ, ընդ հո-
վանեալ խնամոց Տեառն Աստուծոյ եւ Գերյարգելի Վեհին, ի ցըն-
ծութիւն համայն բարեախրաց, եւ իմ իսկ գլխովին, որ եմ

նուաստ ծառայ Տեառնդ
Գեորգ չնչիմ Տէր Յովհաննիսեան

Յամի 1804, ի Մարտի 13

(Յ. Գ.)

Համբուրեմ զՍուրբ Աջն Գերյարգոյ Աբբահօրն, եւ այլոց բոլոր
Գերապատիւ Հարց, եւ մանաւանդ Հ. Պօղոսին՝ եւ Հ. Ղուկասին,
եւ Հ. Գաբրիէլին եւ Զօհրապեան Հ. Յոհաննիսին. եւ հայցեմ զօրհ-
նութիւնս նոցին՝ իբրեւ դեզ բժշկական տառապեալ հոգւոյ իմոյ:

(Հասցէ)

Աստուծով հասցէ ի վանս Սրբոյն Ղազարու, եւ անդ ի ձեռս
Գերապատիւ Հայր Իզնատիոս Վարդապետին Բարսղեան, ամենայն
բարութեամբ: Ի Վենէտիք:

1. Հ. Պօղոս Մէհէրեան:

31.*

Կոնքեռն. է քառակուսի իմն զոր վախեն այժմ Կաթողիկոսք Հա-
յոց եւ Պատրիարքն Երուսաղէմի՝ զըօտուոյ, ի վերայ աջոյ ծնկան, ի

*) Գեորգ Պալատեցի գրած է այս ծանօթութիւնները, հաւանաբար ի պատաս-
խան իրեն ուղղուած հարցումի մը: 1804 տարւոյն մէջ է որ Ստեփանոս Ազունց
Աբրայ կը բարձրանար Եպիսկոպոսական աստիճանին, որ Միաբանութեան պատ-
մութեան մէջ առաջին անգամ կը պատահէր: Արդ՝ զիտնալու համար թէ, Հայոց
ու յատկապէս Պոլսոյ մէջ, ինչ կերպով կը գործածուէին ձայնաւոր Պատարագի
ընթացքին եպիսկոպոսական թաղը, եմիփորոնն ու կոնքեռը, զիմած ըլլալու
են Գեորգ Պալատեցիին, եւ նա պատասխանած է ներկայ գրութեամբ: Այս գրու-

պատարազեղին իւրեանց : Տեսեալ է իմ եւ զՅակոբ Նայեանն, որ էր Պատրիարք ի Կոստանդինուպօլիս, զի ունէր կոնքետն ի պատարազեղին իւրում . բայց այժմ չիք ի նոսա այսպիսի ինչ, եւ այն կարծեմ յայնմանէ պատահեաց, զի զկնի Յակոբայ, յաջորդ նորին Գրիգոր, ոչ գորով Եպիսկոպոս, այն սովորութիւն լռեալ դադարեաց : Բայց ըստ բուն սովորութեան Հայոց՝ ի գործ ածէին, որպէս ցուցանեն խորագիրք գրչագիր խորհրդատեարից, զի ասի . Իսկ եքէ Եպիսկոպոս լինի խորհրդածուռն, առնու գտուրք կոնքետն, ածեալ ի վերայ լանջացն եւ գպատուական եմիփորոնն, եւ գայ առքնքեր ընծայարան սեղանոյն, լուացեալ գնես, եւ մատուցեալ անկանի առաջի սրբոյ սեղանոյն ի վերայ երեսաց իւրոց լուռ եւ անմոռնչ, եւ ասէ գաղօքս գայս առ Սուրբ Հոգին սնօրէն գործոյն . Ամենակալ բարեբար մարդասէր :

Կաթողիկոսք եւ Պատրիարքք եւ Եպիսկոպոսք Հայոց ի մատուցանելն պատարազ գղեստուորեալ պատուական զղեստուք, միթր ակառնակուռ ի զլուս, եմիփորոնն ի յուս ածեալ զլանջօք, նափորտ զանձամբ, մատանի ի մատին եւ խաչ ի յաջոյ ձեռին, ունելով եւ դաւազան յահեկին, ելանեն ի լռեմն յաւանդատանէն, եւ սկսանին մատուցանել զսուրբ պատարազն :

Եւ իբրեւ եկեալ հասանէ յայն տեղին խորհրդածու Եպիսկոպոսն, եւ ասէ Տէր Աստուած օրհնեցէ գամենեսեան . եւ Սարկաւազն եղանակէ . Մի՛ ոք յերախայից, ձգեն զմեծ վարագոյրն, եւ յայնժամ խորհրդածու Եպիսկոպոսն ի բաց թողու յինքենէ զմիթրն, զեմիփորոնն, զնափորտն եւ զմատանին, եւ Սարկաւազունք զայնս առեալ, այլ նափորտ արկանեն ի վերայ ի տեղի նորա, եւ այնպէս սկսանի կատարել զսուրբ խորհուրդն մինչեւ ցաւարտումն : Եւ յառնուլ Սարկաւազացն ի նմանէ զմիթրն եւ զեմիփորոնն, տան զնոսա երկուց տղայահասակ զպրաց, որք կրայեալ զնոսա ի ձեռս կանգնին, ունելով զգէմս իւրեանց առ ժողովուրդն . որ զմիթրն ունի՝ առընթեր խորհրդածուին ընդ աջմէ սեղանոյն, եւ որ զեմիփորոնն՝ կալնու ի ձախմէ սեղանոյն, եւ այնպէս կան եւ մնան մինչեւ յաւարտ սուրբ պատարազին : Եւ ձգի փոքր վարագոյրն, եւ ապա զկնի ճաշակման իւրոյ եւ հազորդելոյ արժանաւորացն, մինչդեռ զպիրքն եղանակեն լցաք ի բարութեանց քոց, խորհրդածու Եպիսկոպոսն լուանայ ըզձեռս եւ զգենու գպատուական եմիփորոնն եւ զնէ զմիթրն ի գլուխն . եւ ապա քարչեն զփոքր վարագոյրն եւ բանան, եւ ասէ . Որ օրհնես գայնուսիկ, եւ աւարտի :

Քեան մատին ոչ մէկ ծանօթութիւն ունինք, թէ երբ գրուած եւ որու ուղղուած է : Անկարելի է որ ուղղուած ըլլայ Պոլիս դանուղ Միաբանի մը, որու անունը գծուար է գուշակել :

ԾՆԹ .

Այս թուղթին ետեւը Գէորգ Պալատեցի գրած է «ի ձեռս վ. Հ. Կարապետ վրդ. ի Եսայեան» . իսկ Հ. Կարապետի զիրով գրուած է «1804 Գեկտ. 20 ընկալայ» :

32.

Առանձին բուղքի պատահիկի մը վրայ

Յեա որոյ, Հայր իմ պատուական խնդրեմ ի քէն զայս մի ինչ, զի փոքր մի աշխատութիւն յանձն առեալ՝ զրեացես օրհնեալ ձեռամբք, մանր գրով, ի վերայ նուրբ թղթոյ իրիք զոր ասեմս : Եւ զայն որպէս սրակ ինչ ծալեալ եւ կնքեալ՝ առ իս յղեսցես : Բայց ազաչեմ, մի՛ անագանեսցի, այլ յետ ժամանելոյ թղթոյս առ քեզ, ընդ երկրորդի փօստին՝ եկեալ հասցէ այն առ իս :

Եւ այս է խնդրելին իմ, ի գրոց Յոհաննու Իմաստասիրին, ի տասներորդ գրխոյն որ սկսանի . Բայց արժան է ոչ միայն քրիստոսեան պատարագան եւ կերակրափոխութեամբ եւ անաշխատ հանգստեամբ պատուել զօրս գայս, զրել մինչեւ ի սկիզբն չորեքտասաներորդ գրխոյն, որոյ խորագիրն է . Յաղագս երեկորին պաշտամանն . եւ սկիզբն գրխոյն . Իսկ երեկորին աղօթիցն հաւաքումն, այսպիսաբար յինքեան ունելով զեկուցանէ միտս եւն . , զիւրաքանչիւր զլուս առանձին հատուածելով, եւ զթուագիրսն ժա. ժբ. ժգ. եւ ժդ. նշանակելով, յղեսցես առ իս, որ ծառայ եմ եւ աղաչեմ . ողջ լեր :

33.

Աստուածապատիւ եւ Գերյարգոյ Աբրայ Հայր, համբուրեմ գատուածարեալ Աջդ, եւ խոնարհեալ յերկնազնաց զարչապարզ, հայցեմ զարժանընկալ աղօթա ձեր

Ապա յայտ առնեմ Տեառնդ իմոյ, զի ըստ կարի յոյզ առեալ ըզպատմազիրս եւ զբառարանս տաճկաց, այսինքն արապաց, պարսից եւ թուրքաց, զուղիղ արտաբերութիւնս նոցին ի գիր գրովեցի ի տետրական աշխարհագրութեան Արարիոյ եւ Պարակաստանի, որք եթէ այնպէս չգրիցին ըստ արտաբերութեան նոցա, թիւր եւ անպիտան համարի այս մեծ աշխատութիւնս . եւ ստուգաբանութիւնք ոմանք, որպէս կրկանին եւ Շիրազուն եւն . , որք ի մակարերութենէ եւ ի վարկմանց ոմանց այնպէս եղեալ էին, թիւր եւ անտեղի գրով՝ ջընջեցան :

Եւ զարմանամ թէ զիարդ չհայիքդուք ի տետրական Պատմութեանց բոլոր քաղաքացն Տանկաց, որ ակսեալ յառաջնորդէն իւրեանց եւ ի խալիֆէիցն Շամայ եւ Պաղտատու՝ գրէ լիապէս ըստ բաւականին բազում բանս, ուր գրին նաև պատմութիւնք և անուանք պէսպէս սուրդանաց եւ արքայից մեծամեծաց եւ փոքունց, որք ի զանազան ազգաց եւ ցեղից թագաւորեցին ի տեղիս տեղիս, թէ յարեւելս եւ թէ յարեւմուտս, մինչեւ ձինկիզն եւ Լէնկթիմուրն եւս, որոց անուանք իւրեանց եւ նոցին զաւակաց եւ տիրեալ քաղաքաց՝ մի ըստ միով գրեալ են ի նմին, ըստ ծանօթական եւ ստորգ արտաբերութեան վերոյիշատակեալ երեցունց ազգացն, յորոյ վերայ յերկար ժամանակս աշխատեալ է իմ, եւ վասն նպատակին յինելոյ ձեզ ի քաղում իրս յայդ գործ, յղեալ է իմ զդա աջդր՝ ընդ Գերասարտիւ Հօր Իզնատիոսի Փափագեան, զիտելով չափ թէ ունի դա ծառայել ձեզ իբրեւ պիտանի գործի ինչ: Եւ իբրեւ զդացի յելից իրացն, թէ չէք հայեցեալ բնաւ երբեք ի նա, մեծապէս աւաղեցի զեղիս աշխատանաց իմոց, քանզի եթէ հայէիք ի նա՝ վրիպական գրութիւնն ոչ լինէր, զի բազումք ի յատուկ անուանց եւ ի բառից՝ զոր աստ ի սոսա գրեցի, լի եւ լի գրեալ են նոքա յայդմ պատմութեան ակներեւ եւ յայտ յանդիման, որոյ եւ վերջին տետրն՝ է որպէս ցանկ ինչ բոլորից թագաւորաց զանազան ցեղից՝ պարունակելոց ի դմին:

Արդ, յետ այսորիկ, ազաչեմ, հայել ի նա եւ ըստ նորին գրութեանն գնել զանուանսն ըստ պահանջելոյ տեղւոյն, թէ՛ խալիֆէիցն Դամասկոսի եւ թէ՛ Պաղտատու, թէ՛ սուլդանացն արեւելեան Սէլճուկեանց եւ թէ՛ Սէլճուկեանցն Ասիոյ, որք թաղաւորեցին Յիկոնիոն քաղաքի, թէ՛ Նարէզմեանցն եւ թէ՛ որդւոցն ձինկիզին եւ Լէնկթիմուրին, թէ՛ Եոսուֆ Սարհատտինին եւ յետնորդացն նորին, եւ թէ՛ այլ թագաւորաց, որք ի կողմանս կողմանս թագաւորեցին:

Գիտ ի նմա եւ զպատմութիւն իպուճաֆէր Մանսուրայ, որ շինեաց զքաղաքն Պաղտատ, եւ կոչեաց զնա Մէտիմէթիւսեւլամ, այսինքն Քաղաք-Պաղտատեան (Հայոց Պատմ., Բ. հտ., 408), որ թէ՛ սա եւ թէ՛ սոցին նմանք ոչ գիցին ըստ ուղիղ արտաբերութեան, լինի գործն եպերելի. իսկ թէ որպէս ուղիղն է այնպէս գրեացի՝ յայնժամ լինի գովելի եւ ներբողելի:

Քանզի այն շարք թագաւորաց ի վերջն Գ. Հատորի Պատմութեան՝ թողթ 122, 123, 124 եւն., որպէս Դողդիւկեանցն եւ ձինկիզեանցն, եւ Լէնկթիմուրեանցն եւ Սաֆեանցն եւ Իւմէեանցն եւ Ապպասեանց եւ Օսմանեանցն եւս, վասն գոլոյ նոցին յերուպէացի պատմողաց կամ յայլոց անհմուտ օրինակողաց առեալ, քաղմօք խեղաթիւր են, մինչ զի ի լսել տաճկի ուրուք, իսկոյն յարհամարհութիւն փութայ, եւ ընդ վրիպութեան անուանն եւ զՊատմութիւնն գրլ-

խովին վրիպական համարելով՝ եպերէ: Չէր պիտոյ ինձ այսքան յերկարել. քայց զի մեծապէս ցաւեցաւ ինձ՝ յայն սակս գրեցի զայս:

Եւրոպէացի աշխարհագիրք եւ պատմիչք՝ գոլով յայլ եւ այլ ազգաց, այնչափ թիւր գրեն զտաճկական բառս եւ անուանս, մինչ զի լսողն ո՛չ համարի թէ իւր իցէ այն, որպէս անուանքս Թրակուտ (թղ. 100 եւ 143) եւ Ուլուխ (138), եւ Սալխարէզ (100, ի Հատորն Ափրիկոյ), որ պարտ է լինել Տուրղուտ եւ Ուլուճ, եւ Սալիհրէխ, այսինքն Սալիհ նաւաբետ:

Ողջ լեր Գերասարգոյ Հայր եւ Տէր Սրբազան ընդ երկայն աւուրս ի պարծանս իմ, որ եմ

նուաստ ծառայ Տեառնդ
Գեորգ չնչին

Գրեալ յամի Տեառն 1807, ի Մարտի ա. ըստ հետոյն
ի Ստամպոլ
Եհաս ի 30 Մայիսի 1807

34.

(Առանձին քղթիկի մը վրայ, անթուակամ)

Այլ այն մեծ նշխար մասանց արբուհւոյն, որ էր ի տան Պօճա Սաֆարին Ջուղայեցւոյ, մնաց անդ զքաղում ժամանակս ի ձեռս որդւոց եւ թոռանց նորա: Եւ զինի ամաց քաղմաց յաւուրս մեր, յամի Տեառն 1755, թոռն թոռին Պօճա Սաֆարին, Պարոն Պետրոս Մէլիքեան Պաղտատ, այր փառաւոր, առեալ զայն ի Ջուղայէ՝ տարաւ ի Պաղտատ. եւ ապա Պարոն Պօղոս ոմն արեւելցի մարգարտավաճառ, Գարա Արլազ Օղլու կոչեցեալ, երարձ անտի եւ տարաւ ի Կոստանդինուպօլիս, ուր բնակութիւն կալեալ նորա անդ, պահեաց ըզնոյն առ իւր ամս քաղումս. եւ ապա ի ծերութեան իւրում նուիրեաց զայն՝ յեկեղեցի Սուրբ Լուսաւորչին ի Ղալաղա, եւ կայ այժմ նըշխարն այն անտանօր:

[1809 Սեպտեմբեր]

Հրատարակեց՝ Հ. ՍԱՀԱԿ ՃԵՄՃԵՄԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ*
 ՊԱՒԱՏԵՑԻ ԳԷՈՐԳ ԴՊԻՐ ՏԷՐ-ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆԻ
 (1737-1812)

ԱՌՍՋԻՆ ՄԱՍ

ԳԷՈՐԳ ԴՊԻՐԻ ԳՈՐԾԵՐԸ

Ա.- ՏՊԱԳԻՐ

(Ժամանակագրական կարգով)

1. ԿԻՒՐԵՂ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՅԻ, շառ վասն ելման Հոգևոյ եւ հանդերձեալ դատաստանին Բրիստոսի, (Թրգմ.), Պ. Պոլիս 1760, 104 էջ:
 Ծանօթ.- Ըստ Ա. Այվազեանի, Չարրհանալեանի եւ Ղազիկեանի, Յովհ. Ոսկերեանի երեք ձառերը Գէորգ Դպիրի կողմէ թարգմանուած են:
2. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ, Գիրք աղօթից, Կ. Պոլիս 1763, 640 էջ:
 Ծանօթ.- Գիրքին յիշատակարանը կը պատկանէր Գէորգ Դպիրին, որ հոն էրբեւ տպագրութեան աշխատակից ըլլալով ալ յիշուած է:
3. ԻԼԻԱ ՄԻՆԵԱԹԻՍ, Գիրք որ կոչի վեմ գայրակղուքեան, Պեանքուրդ 1786, 176 էջ:
 Ծանօթ.- Ըստ Յ. Փալաղաշեանի եւ Պ. Չարրաբեանի, 1767ին յունարէնէ թարգմանուած է Գէորգ Դպիրի կողմէ: Սակայն իրականութեան մէջ՝ թարգմանիչը նոյնպէս Պալատեցի Մեղիսեղեկ Դպիրն է, ինչպէս որ նշուած է Մաշտոցեան Մատենադարանի թիւ 8121 ձեռագիրը հաւաքածոյին մէջ:
4. Գիրք առակաց Սողոմոնի սրբոյ Դաւթի (հայերէն եւ հայատառ թուրքերէն), Կ. Պոլիս 1806, 228 էջ:
 Ծանօթ.- Ըստ Յ. Փալաղաշեանի՝ թարգմանիչը Գէորգ Դպիրն է:
5. ԱՂԱԲԻԳՈՍ ՍԱՐԿԱԻԱԳ, Բացատրութիւն յորդորական գլխոցն, թարգմանուած է յունարէնէ, տպ. Պողոս Յօհաննիսեան, Պոլիս 1806, 39 էջ:
 Ծանօթ.- Ըստ Ա. Այվազեանի (էջ 47), այս դործին ձեռագիր մէկ օրինակը գտնուած է Սկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցւոյ թանգարանը:
6. Գիրք մեծագին եւ պատուական ականց (1779ին պարսկերէնէ թարգմանած է Գէորգ Դպիր), Կ. Պոլիս 1807, 314 էջ:
7. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ, Գիրք աղօթից, Կ. Պոլիս 1807, 512+296 էջ:
 Ծանօթ.- Երկրորդ մասին առաջին էջին վրայ, Գովեստ ինչ ըստ անուան նոցողին խորագիրը կրող՝ Գէորգ ծայրանունով քերթուածը կայ:

* Այս մատենագիտութիւնը, մեր խնդրանքին վրայ, ազնուօրէն պատրաստուած է իսթանպուլական ծանօթ բանասէր Տիար Գէորգ Բամպուլեանի կողմէ, որուն կը յայտնենք այստեղ մեր շնորհակալութիւնն ու համակրանքը: Մատենագիտութեան ընթացքին իրեն վկայութիւն յիշուած ուսումնասիրութիւններուն վերաբերեալ ամբողջական տուեալները կը գտնուին Բ. մասին մէջ (Հ. Ս. Ճ.):

8. Տետրակ գովասանաց, տպ. Մատթէոս Դպիր, Կ. Պոլիս 1813, 64 էջ:
 Ծանօթ.- Հայկական Մատենագիտութեան անձանօթ կողմ եւ մեր անձնական գրադարանին պատկանող սոյն գրքոյկին 54րդ-55րդ էջերուն վրայ, Տաղ սրբոյ խաչին 'ի Մշակ անուն ումեմնէ, յետոյ գտեալ խորագրով, չորս քառեակնոց քերթուածը կայ:
9. ԳԷՈՐԳ ԴՊԻՐ, ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ, Բառարան պարսկերէն ըստ կարգի հայկական այբուբենից, տպ. Պողոս Արապեան, Կ. Պոլիս 1826, ԺԲ + 48 + 715 էջ:
 Ծանօթ.- Սոյն մեծարժէք դործին ձեռագիր օրինակները հետեւեալներն են.
 ա) Ղալաթիոյ Աղա. Մատենադարան, թիւ 73, 10 նոյ. 1764 - 29 Դեկտ. 1777. 698 երես:
 բ) Երեւանի Մաշտոցեան Մատենադարան, թիւ 10301, 1795, 315 թերթ:
 գ) Հանդուցեալ Եղուարդ Ալեանաքեանի սեպհականութիւն, 1797-1800:
 դ) Օրինակ մըն ալ տեսած ենք Ղալաթիոյ Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ պատկանող դիրքերուն միջեւ:
10. ՊՈՆԻՈՍ ԱՆԱԳԱԼԻՈՍ, Գիրք վաստակոց, Վենետիկ 1877, 263 էջ:
 Ծանօթ.- Հատորին վերջաւորութեան զետեղուած՝ Բագիրք անձնօթ բառից խորագիրը կրող ցանկը պատրաստուած է Գէորգ Դպիրի կողմէ: Գործը հրատարակած է Հ. Ղեւոնդ Ալիշան:

Բ.- ԱՆՏԻՊ

(Այբուբենական կարգով)

1. Ազգային պատմութիւն (երկհատոր):
 Ծանօթ.- Ըստ Ա. Այվազեանի (էջ 54), Գուրուչէմէ գտնուող Յարութիւն Ամիրա Երկայնեանի կամ Ռեզուեանի բնակարանին մէջ անյայտացած է:
2. Բանալի աստեղաբաշխութեան: Ձեռագիր թիւ 192 Ղալաթիոյ Աղա. Մատենադարանի: Հեղինակ՝ Ապտիւլ Աղիզ որդի Ապտիւլբազման Թէպրիզեցւոյ: Թարգմանուած է 1768ին, 60 էջ: Ընդօրինակուած է 1773ին Ստեփաննոս քարտուղարէն:
 Ծանօթ.- Այս անձը տպագրիչ Ստեփաննոս Ամիրա Պետրոսեանը կամ Ռէթէսեանն († 1799) է հաւանաբար:
3. Բառարան վեհալի: Ձեռագիր Երուսաղէմի, թիւ 2685, Բ. մաս: Թարգմանուած է 1794ին: էջ 120-277:
4. Բժշկարան (հայատառ թուրքերէն): Ձեռագիր թիւ 9711 Մաշտոցեան Մատենադարանի: 1768ին թարգմանուած է լատիներէնէ: 171 թերթ: Գրիչ՝ Տիրացոյ Գէորգ:
 Ծանօթ.- Նկատի առած որ դրիչը Գէորգ Դպիրն է, շատ հաւանական է որ թարգմանիչն ալ ինքը ըլլայ:
5. Գիրք պատմութեան արքայիցն Օսմանեան գարմին (երկհատոր): Գրի առնուած է 24 Ապրիլ 1788 - 3 Մարտ 1789 թուականներուն միջեւ: Ա. հատոր՝ Յառաջաբան եւ պատմութիւն թագաւորներու, էջք՝ 433: Բ. հատոր, Ա. մաս՝ Կենսագրութիւն 146 Եպարքոսներու մինչեւ Եոսուֆ վաշա (1789), էջք՝ 434-736: Բ. մաս՝ Կրկին յանելուած, ցանկ կայսրերու, վիզիրներու եւ զբաւումներու, էջք՝ 739-762: Գ. մաս՝ Այբուբենական ցանկ նշանաւոր անձերու, էջք՝ 765-852:
 Ծանօթ.- Բնագիրը կը գտնուի հանդուցեալ դրամագէտ ու բանասէր Եղուարդ Ալեանաքեանի որդւոյն՝ Պր. Վահան Ալեանաքեանի մօտ: Օրինակ մըն ալ վենետիկի Միսիթարեանց վանքը դոյուլթիւն տնի (Ձեռ. թիւ 1693 եւ 1694):

- 6. Գուշակուքիւնք, 1807:
Ծանօթ.- Այս գործը յիշած է միմիայն Ա. Այվազեան (էջ 48):
- 7. Դիցարանութիւն (Հեղինակ՝ ԲԱԼԷՖԱԴՕՍ): Ձեռագիր Երուսաղէմի, թիւ 1435 (Ա. մաս), 1791, 90 էջ: Այլ օրինակ սոյն յունարէնէ թարգմանութեան՝ Ձեռագիր Երուսաղէմի, թիւ 1241, 1780. Զ + 312 էջ: Նաեւ ձեռագիր թիւ 187 Ղալաթիոյ Ազգային Մատենադարանի (Ա. մաս), 1787, 286 էրես:
Ծանօթ.- Էջերու թիւերուն միջեւ մեծ տարբերութիւն գոյութիւն ունենալուն պատճառաւ, հաւանաբար առաջինը տարբեր գործ մըն է:
- 8. Երգարան:
Ծանօթ.- Այս գործը առաջին անգամ Ա. Այվազեանի կողմէ յիշուած է (էջ 46):
- 9. Երրորդութիւն:
Ծանօթ.- Այս գործն ալ միայն Ա. Այվազեանի կողմէ յիշուած է: Ս. Երրորդութեան մասին է:
- 10. Թարիխ-ի Ալի Օսման: Հեղինակ՝ ՀԱՍԱՆՊԷԿՉԱՏԷ (1741):
Ծանօթ.- Թարգմանութեան թուականը անձանօթ է: Յիշուած է դարձեալ Ա. Այվազեանի կողմէ (էջ 59):
- 11. Ժամանակագրութիւն: Հեղինակ՝ ԵՌՐԿԷՆՍ ՖՐԱՅԷՍ: Թարգմանիչ՝ ՄԵԼՔԻՍԵ-ՂԵԿ ԴՊԻՐ: Ձեռագիր Օրթօքիւղի, թիւ 26: Թարգմանուած՝ 1772ին: Ընդօրէնակուած՝ 1797ին:
Ծանօթ.- Վերջաւորութեան դտնուող Պարգարանութիւն բառից ումանց եւ Այբուբենական դասաւորեալ յատուկ անուանց ցանկը (ինը էջ) Գէորգ Դպիրի կողմէ պատրաստուած է:
- 12. Համառօտ քերականութիւն պարսկերէն լեզուի: Ձեռագիր Անկիւրիոյ, թիւ 36: Ընդօրէնակուած՝ 1817ին Վաք: Գրիչ՝ Յովհաննէս Վ. Սաչախճեան: Թուղթք՝ 60:
Ծանօթ.- Ըստ Պ. Ջարգարեանի՝ 1765ին յօրինուած է:
- 13. Հայերի գրոցն Հոմերոսի: Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռագիր: Թարգմանուած է 1783ին:
Ծանօթ.- Սոյն թարգմանութիւնը 1965ին Երեւան հանուած է Ասատուր Մնացականեանի կողմէ:
- 14. Մեկնութիւն քառարանին որ կոչի Շահխաթի (Թէօֆիլի Շահխաթի): Ձեռագիր Երուսաղէմի, թիւ 2685 (Ա. մաս), 1795, 118 էջ:
Ծանօթ.- Բովանդակութեամբ պարսկերէն, հայերէն, թրքերէն ու արաբերէն բառարան մըն է:
- 15. Մեկնութիւն Պրփիլի: Ձեռագիր թիւ 720 Վիեննայի Մխիթարեանց (Հաւաքածոյ): Թուական՝ 1769-1771: Թղ. 39ա-49բ:
- 16. Միւնգարարդ-ի բուպ-ը տայիրէ: Ձեռագիր թիւ 217 Ղալաթիոյ Ազգ. Մատենադարանի: Թարգմանուած է 1770ին: Ընդօրէնակուած է 1810ին: Թուղթք՝ 80:
- 17. Յաղագս աշխարհի: Հեղինակ՝ Արիստոտէլ: Բուն օրինակ՝ ձեռ. թիւ 1676 Մաշտոցեան Մատենադարանի: Այլ օրինակներ՝ թիւ 187 Ղալաթիոյ Ազգ. Մատենադարանի եւ թիւ 1435 Երուսաղէմի (Բ. մաս): Թարգմանութեան թուական՝ 1791: Թուղթք՝ 88:
- 18. Յաղագս գորութեանց կերպաց: Հեղինակ՝ ՍԻՄԷՈՆ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍ: Ձեռագիր թիւ 859 Վիեննայի Մխիթարեանց: Նաեւ թիւ 7 Հալէպի եւ Անթիլիասի մասնաւորաց: 1787ին, Սկիւտարի մէջ, Մարտիրոս Աւագ Սարկաւազի (1743-1813) կողմէ զաղափարուած օրինակ մըն ալ Ս. Խաչի Մատենադարանը կը դտնուէր: Յունարէնէ թարգմանուած է 1783ին: 140 էջ:

- 19. Յաղագս քաղաքին Դրոստայի եւ քաղաքացն Նորին: Հեղինակ՝ ՆԻԿՈԼԱՅՈՍ ԼՈՒԿԱՆԷՍ: Ձեռագիր թիւ 8331 Մաշտոցեան Մատենադարանի (ինքնագիր օրէնակ): Թարգմանուած է 1779ին: Թերթք՝ 65: Օրինակ մ'ալ կայ Ս. Ղազար (Ձեռ. թիւ 2960):
 - 20. Նոնոսի Հաւաքումն պատմութեանց:
Ծանօթ.- Այս ձեռագիրը կը դտնուի Վենետիկի Մխիթարեանց Մայրավանքը (թիւ 32), եւ յիշուած է հոգեւոյս Հ. Մեսրոպ Վրդ. ձանաչեանի կողմէ (էջ 100):
 - 21. Պատմութիւն Տրովազայի:
Ծանօթ.- Ա. Այվազեան՝ սոյն Էրկին յունարէնէ թարգմանուած ըլլալը եւ ձեռագրին Սկիւտարի Ս. Խաչ Եկեղեցոյ թանգարանը դտնուիլը նշած է (էջ 47):
 - 22. Պարսկերէն, հայերէն եւ քրեերէն բառգիրք: Հեղինակ՝ ՀԱԼԻՄԻ: Յօրինուած է 1450ին: Ոտանաւոր կերպով թարգմանուած է, ըստ Փալազաշեանի 1794ին, ըստ Ջարգարեանի ալ 1795ին: Յիշուած է Բաղարան Պարսկերէնի յառաջարանին մէջ (էջ 48):
 - 23. Սաղմոս: Երբայեցերէնէ թարգմանուած:
Ծանօթ.- Այս թարգմանութիւնն ալ առաջին անգամ յիշուած է Ա. Այվազեանի կողմէ (էջ 45):
 - 24. Քերականութիւն Արարացոց լեզուի: Ձեռագիր թիւ 183 Ղալաթիոյ Ազգային Մատենադարանի: Յօրինուած է 1765ին, 240 էջ:
 - 25. Քերականութիւն գրաբառ: Յօրինուած է 1773ին: Պատկանած է Կարապետ Փանոսեանի (1826-1905):
Ծանօթ.- Այս գործն ալ Ա. Այվազեանի կողմէ յիշուած է (47 էջ):
 - 26. Քերականութիւն համառօտ պարսկական լեզուի: Յօրինուած է 1765ին: 175 էջ:
Ծանօթ.- 1893ին պատկանած է բանասէր Գասնիկ Ֆնտղեանի (1862-1938), ըստ Ա. Այվազեանի վկայութեան (էջ 38):
- Գ.- ԸՆԴԴՈՐԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
(Ժամանակագրական կարգով)
- 1. Հաւաքածոյ: Ձեռագիր թիւ 136 Օրթօքիւղի: Թուական՝ 1777: էջք՝ 489:
 - 2. Ժողովածոյ: Ձեռագիր թիւ 131 Մաշտոցեան Մատենադարանի: Թուական՝ 1781: Թերթք՝ 93:
Ծանօթ.- Սոյն ձեռագրին առաջին ընդօրէնակիչը Գէորգ Դպիրը եղած է:
 - 3. Եղիշէ պատմագիրք: Ձեռագիր թիւ 136 Ղալաթիոյ Ազգ. Մատենադարանի: Թուական՝ 1781: էջք՝ 346:
 - 4. Մովսէս Խորենացի: Ձեռագիր թիւ 137 Ղալաթիոյ Ազգ. Մատենադարանի: Թուական՝ 1783: էջք՝ 532:
 - 5. Ժողովածոյ: Ձեռագիր թիւ 457 Անտոնեան Մխարանութեան: Թուական՝ 1787: Թուղթք՝ 28:
 - 6. Յիշատակարան թովմայ Մեծոփեցոյ: Ձեռագիր թիւ 482 Անտոնեան Մխարանութեան: Թուական՝ 1787: Թուղթք՝ 15:
 - 7. Սաղմոս: Ձեռագիր թիւ 78 Արմաշու վանքին: Թուական՝ 25 Մայիս 1811: Թուղթք՝ 133:
 - 8. Վագփիլէի տոմար: Ձեռագիր թիւ 829 Պալատու Ս. Հրէշտակապետ Եկեղեցոյ: Թուական՝ 1786: էջ՝ 578:
Ծանօթ.- 567-574րդ էջերուն վրայ դտնուող այբուբենական անուանացանկն ալ Գէորգ Դպիրի կողմէ պատրաստուած է:

Դ.- ԳԵՈՐԳ ԴՊԻՐԻ ԿՈՂՄԷ ՍՐԲԱԳՐՈՒԱԾ ԳՈՐԾԵՐ
(Ժամանակագրական կարգով)

- 1. Ազաթամզեղոս, Պոլիս 1770:
Ծանոթ.- Մոյն անծանօթ տպագրութեան սրբադրիչն է, ըստ Պրմէն Չարդարեանի:
- 2. ԽՈՍՐՈՎ ԱՆՁԵՒԱՑԻ, Մեկնութիւն ազօրից: Ձեռագիր թիւ 633 Վիեննայի Մխիթարեանց: Թուական՝ 1776: Թուղթք՝ 230:
Ծանոթ.- Սրբադրութիւնը կատարուած է 1730ին տպուած օրինակին վրայ:
- 3. ՅԱԿՈՒ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՆԱԼԵԱՆ, Ձեռնագիր, Պոլիս 1787, 192 + 424 էջ:
- 4. Սաղմոս: Ձեռագիր թիւ 135 Ղալաթիոյ Աղղային Մատենադարանի: Թուական՝ 1811: էջ՝ 264:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԳԵՈՐԳ ԴՊԻՐԻ ՄԱՍԻՆ ԳՐՈՒԱԾՔՆԵՐ

Ա.- ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՄԷՋ

- ԱՂԱՅԵԱՆ ԵՒՈՒԱՐԴ (ծն. 1913), Հայ լեզուաբանութեան պատմութիւն, Երևան 1958, Հտ. Ա, էջ 135-139:
- ԱՃԱՌԵԱՆ ՀՐԱԶԵԱՆ (1876-1953), Պատմութիւն Հայոց նոր գրականութեան, Նոր Նախըջեւան 1910, պրակ Ա:
- ԱՅՎԱԶԵԱՆ ԱՐԻՍՏԱՐ (1846-1909), Շար Հայ կենսագրութեանց, Պոլիս 1893, Հտ. Ա, էջ 11-73:
- ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ ԳԱՍՊԱՐ (ծն. 1901), Հայ բառարանագրութեան պատմութիւն, Երևան 1968, էջ 159-167:
- ԶԱՐԲԷՆԱԼԵԱՆ Հ. ԳԱՐԵԳԻՆ (1827-1901), Հայկական մատենագիտութիւն, Վեներտիկ 1833, էջ 102-103 եւ 144:
- ԹՈՐԳՈՒՄԵԱՆ ՏՈՒԹ. ՎԱՀՐԱՄ (1858-1942), Ս. Հրեշտակապետի երեքհարիւրամեակը եւ Գեորգ Դպիր Պալատեցիին, «Երեքդարեան պատմութիւն Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ Պալատեցի», Պոլիս 1931, էջ 203-206:
- ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ ՊԵՏՐՈՍ (1871-1937), Գեորգ Դպիր եւ իր պարսկահայ բառարանը, «Երեքդարեան պատմութիւն Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ Պալատեցի», Պոլիս 1931, էջ 221-223:
- ՃԱՆԱՇԵԱՆ Հ. ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. (1908-1974), Պատմութիւն արդի Հայ Գրականութեան, Վեներտիկ 1953, Հտ. Ա, էջ 99-100:
- ՄՐՄՐԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ (1860-1926), Մասնական պատմութիւն հայ մեծատուններու, Պոլիս 1910, էջ 89-90:
- ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ ՀՄԱՅԵԱՆ (1873-1942), Գեորգ Դպիր Պալատեցի. երեքհարեան պատմութիւն Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ, Պոլիս 1931, էջ 216-220:
- ԶՈՒԳԱՍԶԵԱՆ ԲԱԲԳԷՆ (ծն. 1928), Հայ իրանական գրական առնչութիւններ Ե-ԺԸ դարերում, Երևան 1963: Հայկական Սովետական Համրագիտարան, Երևան 1977, Հտ. Գ, էջ 159-160:

ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ ԳԱՌՆԻԿ, կենսագրական բառարան, Երևան 1973, Հտ. Ա, էջ 239-240:
ՓԱՓԱԶԵԱՆՅ ՍՏԵՓԱՆ (? -1888), Դասագիրք ազգային պատմութեան, Պոլիս 1862, էջ 160:

Բ.- ՄԱՍՈՒԼԻ ՄԷՋ

- ԱԼՊՈՅԱՃԵԱՆ ԱՐՇԱԿ (1879-1962), Պալատեցի իբր մտաւորական շարժման օրօրան, «Արեւելք», Պոլիս 7-11 Նոյ. 1932:
- ԲԱՄՊՈՒՔՃԵԱՆ ԳԵՈՐԳ (1923-19), Պալատեցի Գեորգ Դպիր գերդաստանը, «Հայաստանի կոչնակ», Նիւ Եորք, Ա. մաս, 19 Ապրիլ 1952, թիւ 16, էջ 368-379, Բ. մաս, 26 Ապրիլ 1952, թիւ 17, էջ 391-393: Արժանի ճարտարապետ Արապօզլու Մեյիտոն հալփայի մահուան նորայայտ վաւերագիր մը, «Միտն», 1980, Նոյ.-Դեկտ., էջ 323-325:
- ԳԱԼՓԱՔՃԵԱՆ ԱՐՏԱՇԵՍ (1866-1942), Գեորգ Դպիր Պալատեցի, «Մարմարա», Պոլիս 1945:
Ծանոթ.- Յօդուածաշարքին ճորճ մասը լոյս տեսած է 20 Յունիս 1945ին:
- ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ ՊԻՄԷՆ (1880-1956), Գեորգ Դպիր Տէր-Յովհաննէսեան, 1737-1812, «Ժամանակ», Ստանպուլ, 11-15 Դեկտ. 1944, թիւ 13947-13951:
- ԹՈՐԳՈՒՄԵԱՆ ՏՈՒԹ. ՎԱՀՐԱՄ, Յիշատակ մը Նարլը-Գարուի Հիւանդանոցէն, «Թէոդիկ, Ամէնուն Տարեցոյցը», Կ. Պոլիս 1922, էջ 315-317: Յիշատակ մը Նարլը-Գարուի Ազգ. Հիւանդանոցէն, «Ընդ. Տարեցոյց Ս. Փրկիչ Ազգ. Հիւանդանոցի», Պոլիս 1930, էջ 197-200:
- ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ ՊԵՏՐՈՍ, Թուրք լեզուին Հայոց մատուցած ծառայութիւնները, «Արեւելք», Պոլիս, Բ. տարի, թիւ 596, 18 Յունիս 1933:
- ԿՈՒՐՏԻԿԵԱՆ ՍՏԵՓԱՆ (1865-1944), Գեորգ Դպիր արաբերէն փրակաւորութիւնը, «Ընդ. Տարեցոյց Ս. Փրկիչ Ազգ. Հիւանդանոցի», 1933, էջ 23-27:
- ՄԱՐԹԱՅԵԱՆ ՅԱԿՈՒ (1895-1979), Համայնապատկեր Հայ Մշակոյթի, «Մարմարա», 11 Սեպտ. 1962, 5 եւ 8 Դեկտ. 1963:
- ՄՆԱՅԱԿԱՆԵԱՆ ԱՍԱՏՈՒՐ, «Ժամանակ», Ստանպուլ, 13 Դեկտ. 1965:
Ծանոթ.- Հեղինակին կողմէ Մաշտոցեան Մատենադարանին մէջ Երևան հանուած, Գեորգ Դպիրի 1783ին կատարած Հոմերոսի իլիականին ցարդ անծանօթ թարգմանութեան վերաբերեալ յօդուածին արտաստուածն է:
- ՓԱԼԱԳԱՇԵԱՆ ՅՈՎՆԱՆ (1860-1951), Գեորգ Դպիր Տէր Յովհաննէսեան եւ այլ նշանաւոր լեզուագէտներ, «Մարմարա», 6 Մարտ 1944:

Գ.- ԱՆՏԻՊ

ԱԼԵԱՆԱՔԵԱՆ ԵՒՈՒԱՐԴ (1874-1949), Գեորգ Դպիր Պալատեցի, 42 էջ:

Սկիւտար, 7 Յուլիս 1982

Գ. ԲԱՄՊՈՒՔՃԵԱՆ

Résumé

GÉORG DPIR TÈR HOVHANNISEAN (PALATEC'I)
ET LES MEKHITARISTES

P. SAHAG DJEMDJEMIAN

C'est la deuxième et dernière partie de l'ample correspondance de Gëorg Hovhannisean avec les Pères de St. Lazare faisant suite à la première partie, publiée dans «Bazmavep» (1982, 3-4, p. 294-319) et précédée d'une longue étude sur les relations de Gëorg avec les Mekhitaristes («Bazmavep», 1982, 1-2, p. 96-154). Cette correspondance qui est à la base de l'étude du Père Djemdjemian, est une source d'une valeur inestimable pour l'histoire de plusieurs manuscrits et éditions arméniens, surtout de ceux qui, donnés par Gëorg, ont été recueillis par la suite dans la bibliothèque monastique de St. Lazare.

La publication s'achève avec une bibliographie de Gëorg Hovhannisean, rédigée par Mr. Kévork Pambukciyan, archiviste du Patriarcat Arménien d'Istanbul, auquel vont les remerciements de l'éditeur.

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԻԶԱՆԴԱՑՈՒ ԿԵԱՆՔԸ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԵՒ ԴԻՒԱՆԻ ՑԱՆԿԸ

Ա.— ԿԵԱՆՔԸ (1845–1915 Ք.)

Անձը, որ յայտնի է Նորայր Ն. Բիւզանդացի անունով, բանասէր եւ բառարանագիր է: Նրա հայերենագիտական վաստակից ոմանց ծանօթ են յատկապէս նրա երեք աշխատութիւնները՝ Հայկական բառաքննութիւն (Կ. Պոլիս, 1880), Բառագիրք ի գաղղիերէն լեզուէ ի հայերէն (ն. տ., 1884) տւ կորիւն վարդապետ եւ նորին թարգմանութիւնք (Թիֆլիս, 1900): Մասնագէտներ տեղեակ են նաեւ նրա հրատարակած բանասիրական յօդուածներին, է՛լ աւելի քչեր՝ նրա անտիպ բաղմամբիւ զործերից ոմանց, որոնց մի քանիսի մանրատապաւէնները երեւանում են՝ Մաշտոցեան Մատենադարանում եւ Գիտութիւնների Ակադեմիայի կենտրոնական գրադարանում, մէկին էլ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսարանում (Անթիլիաս)՝ Վարդուղի Ղուկասեանց Եղբայրների Հաստատութեան գրադարանը (Ժնեւում) գնեց (չնորհիւ տողերիս հեղինակի) շատերի լուսապատճէնները. բոլորն էլ հանուած են քանասէրի դիւանից, որն այժմ Շուէդիայի Գէտեբորգ (Göteborg) քաղաքի համալսարանի կենտրոնական գրադարանումն է: Նրա ստագիրք եւ առաւել եւս անտիպ զործերի ամբողջութիւնը մտածել է տալիս, որ հեղինակը հայերենագիտութեան՝ քառարանագրութեան, բանասիրութեան, գրաբար քրնագրերի սրբագրութեան, հայ հին եւ միջնադարեան գրականութեան գիտակ հակներից է:

Սակայն ի տարբերութիւն ուրիշ բախտաւորների, նա իր գիտական եւ կենցաղային գաղափարներով ու զործերով վրանիտել է իր ժամանակը, գերազանցել է շատերին, որոնք ոչ միայն չեն հատկացել ու զնահատել նրան ու գրածները, չեն նպատակել հրատարակութեան, այլեւ չեն սպասել անձնական զոհողութեամբ լոյս ընծայածները, նրան դատնացրել ու հալածել են: